

dr hab., prof. ALK Grażyna Wąsowicz
Akademia Leona Koźmińskiego
Katedra Psychologii Ekonomicznej

Warszawa, 30 marca 2025

Recenzja

**dorobku dr Marioli Paruzel-Czachury w postępowaniu habilitacyjnym oraz ocena
czy osiągnięcia naukowe dr Marioli Paruzel-Czachury spełniają kryteria określone w
art. 219 Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w
zakresie sztuki z dnia 20 lipca 2018**

I. Informacje wstępne o Habilitantce i materiale przedłożonym do recenzji i oceny oraz o osiągnięciu wskazanym przez Habilitantkę jako podstawa postępowania habilitacyjnego	2
1. Sylwetka i osiągnięcia Habilitantki	2
2. Materiał przedłożony do recenzji	4
3. Osiągnięcie wskazane przez Habilitantkę jako podstawa postępowania habilitacyjnego	4
4. Ocena wkładu Habilitantki w powstanie osiągnięcia	6
II. Recenzja osiągnięcia naukowego	10
1. Tytuł i cele teoretyczne osiągnięcia	10
2. Omówienie artykułów	11
2.1. Definicja moralności	12
2.2. Fundamenty moralne	17
2.3. Sądy i decyzje moralne	21
2.3.1. Podejście uutilitarystyczne	22
2.3.2. Podejście deontologiczne	27
2.3.3. Podejście uutilitarystyczne i deontologiczne	28
2.3.4. Status moralny ludzi i zwierząt	30
2.3.5. Samoocena moralna	32
III. Podsumowanie	33
IV. Ocena i konkluzja	37
1. Stopień spełnienia wymogów formalnych	37
2. Konkluzja	40

I. Informacje wstępne o Habilitantce, materiale przedłożonym do recenzji i oceny oraz o osiągnięciu wskazanym przez Habilitantkę jako podstawę postępowania habilitacyjnego

1. Sylwetka i osiągnięcia Habilitantki

Dr Mariola Paruzel-Czachura uzyskała dwa tytuły zawodowe: magistra filozofii w roku 2009 oraz magistra psychologii w roku 2010 na Uniwersytecie Śląskim (jak sądzę), a stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie filozofii – 17 lipca 2012 roku, na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Śląskiego. Obecnie (od grudnia 2022) jest zatrudniona na etacie profesora uczelni w Instytucie Psychologii Uniwersytetu Śląskiego.

Habilitantka wykazuje bardzo dużą aktywność w różnych sferach funkcjonowania akademickiego. W dorobku dr Marioli Paruzel-Czachury (po uzyskaniu stopnia doktora i z pominięciem cyklu artykułów stanowiącego podstawę postępowania habilitacyjnego) znajdują się:

1. Jedna monografia (napisana na podstawie rozprawy doktorskiej).
2. Pięć rozdziałów w pracach zbiorowych.
3. 36 artykułów naukowych, opublikowanych w języku angielskim (27) i polskim (dziewięć); pięć z tych publikacji zostało opracowanych samodzielnie, pozostałe – we współpracy z badaczami polskimi i z uczelni zagranicznych.
4. Udział w ponad 90 (podaję za dokumentacją Habilitantki) konferencjach naukowych polskich i międzynarodowych, w przypadku 13 aktywności (prezentacje lub plakaty) Habilitantka była pierwszą autorką.
5. Kierowanie realizacją dwóch grantów przyznanych przez Narodowe Centrum Nauki (2017) oraz Narodową Agencję Wymiany Akademickiej (2022).
6. Kierowanie projektami badawczymi finansowanymi z funduszy Uniwersytetu Śląskiego (2012-2016, 2021, 2024 – obecnie).
7. Współpraca w realizacji czterech grantów (w roli wykonawcy), finansowanych przez Narodowe Centrum Nauki (2018, 2023 – obecnie), Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego (2013) oraz hiszpańskie Ministerstwo Gospodarki i Konkurencyjności (2017-2020).
8. Dwa staże naukowe w instytucjach zagranicznych: w Complutense University w Madrycie oraz University of Pennsylvania.
9. Liczne wyjazdy w ramach międzynarodowej współpracy naukowej, które zaowocowały 13 publikacjami (a kolejne projekty są w trakcie realizacji).

10. Liczne recenzje artykułów złożonych głównie w angielskojęzycznych, prestiżowych czasopismach naukowych, jednej monografii (Routledge) oraz wniosków grantowych w konkursach organizowanych przez Czech Science Foundation i Psychological Science Accelerator.
11. Zaangażowanie w kształcenie młodych kadr: promotor pomocniczy dwóch prac doktorskich (mgr K. Pypno i mgr Z. Farny), prowadzonych we współpracy z promotorami z Wielkiej Brytanii i USA) oraz współpraca z doktorantką Marią Campos-Ramz z Uniwersytetu w Madrycie.
12. Obszerna i wysoko oceniana działalność dydaktyczna: ponad 20 wypromowanych magistrów, zajęcia dydaktyczne prowadzone w języku polskim i angielskim.
13. Zaangażowanie organizacyjne: vice-dyrektor ds. dydaktycznych Instytutu Psychologii Uniwersytetu Śląskiego, koordynator programu Erasmus+, członek komisji rekrutacyjnych, członek zespołu ds. współpracy z otoczeniem, opiekun studentów MISH.
14. Zaangażowanie w działalność popularyzatorską w postaci wywiadów, wykładów i publikacji popularno-naukowych.
15. Liczne nagrody uzyskane za aktywność w Uniwersytecie Śląskim: pięć nagród Rektora Uniwersytetu Śląskiego za działalność naukową, nagroda „Absolwent z pasją”, nagroda „Przyjaciel studenta”, stypendium „Mobilność kadry”. Listę nagród uzupełniają dwie nagrody Teacher-Scholar Travel Award (Society for Personality and Social Psychology), stypendium Bekkera (NAWA) oraz nagroda za najlepszy poster (European Association of Social Psychology).

Habilitantka wskazuje w dokumentacji, że sumaryczny IF dla wszystkich publikacji z Jej udziałem wynosi 156,40, średni IF to 4.34 oraz, że suma cytowań (bez autocytowań) wynosi 1523, a indeks Hirscha przyjmuje wartość 17 (na podstawie Google Scholar). Według stanu na marzec 2025 Google Scholar pokazuje 1945 cytowań, w bazie Scopus jest ich 886 (1036 z autocytowaniami), a według Web of Science: 633 (659 z autocytowaniami). Indeks Hirscha dla całego dorobku wynosi 20 (Google Scholar), 17 (Scopus) i 13 (Web of Science).

2. Materiał przedłożony do recenzji i oceny

Niniejszą recenzję ocenę oparłam na dokumentacji (wydrukowanej i w formie elektronicznej), dostarczonej przez Instytut Psychologii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Przekazany mi materiał zawierał:

1. Dyplom potwierdzający uzyskanie stopnia doktora.
2. Wykaz dorobku publikacyjnego oraz dydaktycznego i popularyzatorskiego.
3. Autoreferat Habilitantki, w języku polskim.
4. Kopie publikacji wchodzących w skład osiągnięcia, o którym mowa w art. 219 ust. 1. pkt 2 Ustawy.
5. Oświadczenia współautorów tekstów wchodzących w skład osiągnięcia.

Oceny osiągnięcia dokonałam odwołując się do zapisów art. 219 Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki z dnia 20 lipca 2018, wykorzystując także poradnik, opracowany przez Radę Doskonałości Naukowej (Poradnik. Postępowania dotyczące nadawania stopnia doktora habilitowanego - aktualizacja z dnia 9 sierpnia 2023).

3. Osiągnięcie wskazane przez Habilitantkę jako podstawa postępowania habilitacyjnego

Habilitantka wskazała do oceny tylko jedno osiągnięcie, o którym mowa w art. 219, punkt 1b Ustawy. Tytuł osiągnięcia brzmi „Między społeczeństwem a jednostką: czynniki kształtujące poglądy moralne”. W ramach tego tematu Habilitantka przedstawiła cykl 13 publikacji naukowych. W recenzji tych publikacji będę używała oznaczeń liczbowych, umieszczonych w nawiasach kwadratowych, zgodnie z listą przedstawioną dalej.

- [1]. **Paruzel-Czachura, M. (2023)**. What is morality? Narrow and broad definition. *Psychological Inquiry*, 34(2), 91–95. <https://doi.org/10.1080/1047840X.2023.2248855>
- [2]. **Paruzel-Czachura, M., Pypno, K., Everett, J. A. C., Białek, M., & Gawronski, B. (2023)**. The Drunk Utilitarian Revisited: Does Alcohol Really Increase Utilitarianism in Moral Judgment? *Personality & Social Psychology Bulletin*, 49(1), 20–31. <https://doi.org/10.1177/01461672211052120>
- [3]. **Paruzel-Czachura, M., Sorokowska, A., & Reed, A. (2024)**. Drinking alcohol appears to have no impact on self-perceptions of morality, aggressiveness, or intelligence. *Experimental and Clinical Psychopharmacology*, 32(1), 104–111. <https://doi.org/10.1037/pha0000666>

- [4]. **Paruzel-Czachura, M.**, Pypno, K., & Sorokowski, P. (2023). Alcohol and morality: One alcoholic drink is enough to make people declare to harm others and behave impurely. *Psychopharmacology*, 240(10), 2163–2172. <https://doi.org/10.1007/s00213-023-06438-z>
- [5]. **Paruzel-Czachura, M.**, & Kocur, D. (2023). Do meditation, mindfulness, and self-compassion impact utilitarian moral judgment? *Mindfulness*, 14(7), 1650–1661. <https://doi.org/10.1007/s12671-023-02161-0>
- [6]. Białek, M., **Paruzel-Czachura, M.**, & Gawronski, B. (2019). Foreign language effects on moral dilemma judgments: An analysis using the CNI model. *Journal of Experimental Social Psychology*, 85, Article 103855. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2019.103855>
- [7]. **Paruzel-Czachura, M.**, & Białek, M. (2022). Penitence congruity effect: Even murderers are seen as less immoral when expressing guilt and deontological beliefs. *Psychology, Crime & Law*, 30(2), 166–188. <https://doi.org/10.1080/1068316X.2022.2077944>
- [8]. **Paruzel-Czachura, M.**, & Domurat, A. (2024). Beyond behavior: The penitence congruity effect among children. *Current Psychology*, 43(13), 11569–11578. <https://doi.org/10.1007/s12144-023-05270-0>
- [9]. **Paruzel-Czachura, M.**, Wojciechowska, D., & Bostyn, D. (2024). Online moral conformity: How powerful is a group of strangers when influencing an individual's moral judgments during a video meeting? *Current Psychology*, 43(7), 6125–6135. <https://doi.org/10.1007/s12144-023-04765-0>
- [10]. **Paruzel-Czachura, M.**, Domurat, A., & Nowak, M. (2023). Moral foundations of pro-choice and pro-life women. *Current Psychology*, 43, 6051–6061. <https://doi.org/10.1007/s12144-023-04800-0>
- [11]. **Paruzel-Czachura, M.**, & Farny, Z. (2023). Psychopathic Traits and Utilitarian Moral Judgment Revisited. *Personality & Social Psychology Bulletin*, 1461672231169105. Advance online publication. <https://doi.org/10.1177/01461672231169105>
- [12]. **Paruzel-Czachura, M.**, Blukacz, M., Vecina, M. L., & Jonason, P. K. (2023). Moral foundations and criminality: Comparing community members to prisoners and violent/non-violent offenders. *Psychology, Crime & Law*. 1–15. Advance online publication. <https://doi.org/10.1080/1068316X.2023.2246624>
- [13]. **Paruzel-Czachura, M.**, Maier, M., Warmuz, R., Wilks, M., & Caviola, L. (2024). Children Value Animals More Than Adults Do: A Conceptual Replication and Extension. *Personality & Social Psychology Bulletin*, 1461672231219391. Advance online publication. <https://doi.org/10.1177/01461672231219391>

Dwanaście publikacji ukazało się w latach 2022-2024. Jedna [6] pochodzi z roku 2019. **Przedstawione do oceny osiągnięcie stanowi cykl powiązanych tematycznie artykułów naukowych.** Wszystkie artykuły zostały opublikowane w czasopismach znajdujących się w bazie SCOPUS i w ministerialnych wykazach czasopism aktualnych dla daty publikacji, zatem **bez żadnych wątpliwości można stwierdzić, że spełnione jest kryterium formalne określone w art. 219 ust. 1 pkt 2b Ustawy Prawo o Szkolnictwie Wyższym i Nauce.**

Wedle moich obliczeń, sumaryczny IF dla tych publikacji wynosi 42.5, a średni to 3.27. Zgodnie z informacjami z Web of Science z marca 2025, artykuły ujęte w ramach osiągnięcia mają 133 cytowania, co jest dobrym wynikiem zważywszy na to, że zostały opublikowane niedawno.

4. Ocena wkładu Habilitantki w powstanie osiągnięcia

Ponieważ celem niniejszej opinii jest m.in. ocena **indywidualnego** wkładu Habilitantki w rozwój psychologii, uważnie przeanalizowałam zakres Jej zaangażowania w powstanie tych publikacji, porównując deklarowany opis wkładu Habilitantki z oświadczeniami współautorów zamieszczonymi w dokumentacji. Zawarte w opisie dorobku informacje o udziale współautorów zostały przedstawione starannie i zgodnie z ich deklaracjami (co podkreślam, bowiem nie zawsze taka staranność i zgodność występuje w dokumentacji przedstawianej do recenzji). Brakuje jednak oświadczeń dotyczących artykułu oznaczonego numerem 4 (M. Pypno, P. Sorokowski) i numerem 6 (B. Gawroński).

Doktor Mariola Paruzel-Czachurą jest **jedyną autorką tylko jednego artykułu** z cyklu przedstawionego do oceny. Jest to także jedyny artykuł o charakterze teoretycznym. Pozostałe artykuły (12) powstały we współpracy z jednym współautorem (pięć tekstów), dwoma (cztery teksty), trzema (jeden tekst) lub czterema (dwa teksty) i stanowią opisy badań empirycznych. W przypadku prac zbiorowych habilitantka jest pierwszą autorką 11 z nich.

Zestawienia wkładu współautorów obejmują następujące elementy: koncepcję pracy, postawienie hipotez, pozyskanie funduszy na badania, zaplanowanie badań, wybór metodyki badań, przygotowanie procedury badawczej, zebranie danych, opracowanie danych i analiza statyczna, interpretacja wyników, wnioski z pracy, przygotowanie manuskryptu, i korekta manuskryptu.

Analiza jakościowego opisu wkładu poszczególnych współautorów pozwala stwierdzić, że:

1. Habilitantka uczestniczyła we wszystkich rodzajach zadań w przypadku pięciu artykułów [2, 3, 4, 7, 12].
2. W przypadku prawie wszystkich artykułów, z wyjątkiem [6] Habilitantka była zaangażowana w prace teoretyczne, do których zaliczam opracowanie koncepcji pracy, postawienie hipotez, interpretację wyników i wnioski.
3. W przypadku 12 artykułów Habilitantka była zaangażowana w wybór metodyki badań i przygotowanie procedury badawczej. Habilitantka także aktywnie uczestniczyła w procesie zbierania danych, wyniki analiz których przedstawiono w dziewięciu pracach [2, 3, 4, 6, 7, 8, 10, 12, 13]. Zajmowała się także opracowywaniem danych i ich analizą w przypadku siedmiu artykułów [2, 3, 4, 5, 7, 11, 12].
4. W prawie każdym przypadku Habilitantka była zaangażowana w proces rozpowszechniania wyników poprzez korektę manuskryptu oraz jego przygotowanie (wszystkie prace bez [6]).
5. **Samodzielne działania (bez współuczestnictwa innych badaczy w danym zadaniu)** odnotowałam w przypadku trzech publikacji [3, 8, 12]. Wkład Habilitantki polegał na opracowaniu koncepcji teoretycznej badania i sformułowaniu hipotez, przygotowaniu jego realizacji i zebraniu danych. Zatem publikacje te dają najlepszą podstawę do oceny samodzielności teoretycznej Habilitantki oraz umiejętności planowania i realizowania badań. Natomiast analizy statystyczne zostały wykonane przez współautorów lub we współpracy z nimi, także wnioski z analiz zostały sformułowane we współpracy.
6. Ponadto, **Habilitantka samodzielnie** zebrała dane w badaniach opisanych w pracach o numerach [3, 7, 8, 12] i samodzielnie przygotowała dwa manuskrypty [11, 12]. Fundusze na badania zebrała samodzielnie w przypadku siedmiu tekstów [3, 4, 7, 8, 9, 10, 12]
7. W przypadku jednego artykułu [6] Habilitantka nie brała udziału w opracowywaniu koncepcji teoretycznej badania i hipotez. Jej zaangażowanie w tę pracę dotyczyło zaplanowania badań, wyboru ich metodyki, przygotowania procedury badawczej i zebrania danych oraz korekty manuskryptu.

W autoreferacie (s. 3) Habilitantka wskazuje, że była „pomysłodawcą, kierownikiem projektów oraz pierwszym autorem publikacji” (oprócz jednej z nich).

W kontekście oceny wkładu i samodzielności naukowej szczególnie istotne jest to, że żaden z artykułów empirycznych nie był w pełni opracowany przez Habilitantkę samodzielnie, a w większości artykułów zadania teoretyczne, metodologiczne i statystyczne były wykonywane przez kilku współautorów artykułu (jednego, dwóch lub trzech). Taka charakterystyka przedstawionego w ramach osiągnięcia dorobku świadczy z jednej strony o dużej umiejętności współpracy w zespole i zarządzania jego pracą, co należy docenić. Z drugiej jednak strony **nie daje pełnej możliwości oceny indywidualnego wkładu Habilitantki w powstanie osiągnięcia**. W tym kontekście szczególnej wagi nabiera autoreferat, który powinien zawierać precyzyjne informacje, mogące stanowić podstawę oceny w jakim zakresie Habilitantka angażowała się np. we wspólne opracowanie koncepcji teoretycznej, formułowanie hipotez, interpretację wyników i wyciągnięcie wniosków teoretycznych.

Zgodnie z pkt. 2 art.. 219 Ustawy Prawo o Szkolnictwie Wyższym i Nauce:

„2. Osiągnięcie, o którym mowa w ust. 1 pkt 2, może stanowić część pracy zbiorowej, jeżeli opracowanie wydzielonego zagadnienia jest indywidualnym wkładem osoby ubiegającej się o stopień doktora habilitowanego.”

Przy takim zaangażowaniu współautorów we wszystkie działania związane z powstawaniem uwzględnionych w ramach osiągnięcia publikacji, **ocena czy wymóg samodzielnego opracowania wydzielonego zagadnienia jest spełniony, nie jest prosta**, a jej dokonanie wymaga uprzedniej, bardzo szczegółowej analizy zadań wykonanych przez Habilitantkę samodzielnie (co jest opisane na poprzedniej stronie w punktach 5 i 6).

Zgodnie z interpretacją Rady Doskonałości Naukowej, z przepisów Ustawy *„nie wynika, by przedłożone do oceny w postępowaniu w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego mogły być jedynie osiągnięcia uzyskane po otrzymaniu stopnia doktora”*. Analizując listę publikacji z udziałem Habilitantki można zauważyć, że w dorobku dr Marioli Paruzel-Czachury znajduje się – poza wskazanymi ramach osiągnięcia – 17 publikacji naukowych, mieszczących się w szeroko rozumianym nurcie psychologii moralności, w tym pięć bezpośrednio odnoszących się do tematu osiągnięcia:

- **Paruzel-Czachura, M. (2016).** Moral judgments and moral integrity – three empirical studies. W: C. Brand (Ed.). *Dual-Process Theories in Moral Psychology. Interdisciplinary Approaches to Theoretical, Empirical and Practical Considerations* s. 159–184). Springer.
- **Paruzel, M. (2011).** Moral psychology. Subject, possibilities and limitations. W: D. Czajkowska-Zbiorowska (Ed.), *Academic areas of scientific knowledge* (s. 162–181). Akademicki Instytut Naukowo Wydawniczy Altus.
- **Paruzel-Czachura M. (2011).** Psychologia moralności. Odpowiedzi jakich nie znajdzie filozofia. *Archeus. Studia z bioetyki i antropologii filozoficznej*, 12, 293–316.
- **Paruzel-Czachura, M., Dobrowolska, M. (2018).** Co? Kto? Komu? – Kierunki badań we współczesnej psychologii ocen moralnych. *Czasopismo Psychologiczne*, 1, 69–78.
- **Paruzel-Czachura, M., Dobrowolska, M. (2018).** Judgment of the morality of an individual responsible for a fatal workplace accident involving subordinates. *Medycyna Pracy*, 9(4), 1–7.

Dwie z tych publikacji zostały opracowane przed uzyskaniem stopnia doktora i w pełni samodzielnie; wraz z trzecim artykułem, również opracowanym samodzielnie (2016) oraz pierwszym, wskazanym w ramach osiągnięcia [1], dałyby pełne podstawy do oceny indywidualnego wkładu w rozwój dyscypliny. W dorobku towarzyszącym znajdują się także dwa artykuły, które powstały we współpracy z M. Dobrowolską: jeden teoretyczny, jeden empiryczny. Oba artykuły dotyczą oceny moralnej „sprawcy” nieetycznych zachowań. Pierwszy z nich zawiera cenne uporządkowanie wiedzy z obszaru ‘moral judgment’ i mógłby stanowić dobry teoretyczny punkt wyjścia do serii dziewięciu publikacji wskazanych w osiągnięciu, poświęconych sądom moralnym. Jest świetnie napisany, może być wzorem dla przeglądowych tekstów, w których jest precyzyjnie zarysowany teoretyczny obszar badań. Drugi artykuł odnosi się do tematu oceny moralnej przełożonego odpowiedzialnego za śmierć podwładnych, dokonywanej na podstawie informacji o jego zachowaniu i emocjach. Zatem wraz z publikacją oznaczoną numerem [7] stanowi cenne źródło informacji o znaczeniu emocji sprawcy dla oceny jego moralności.

Zaskakuje mnie nieuwzględnienie tych publikacji w ramach osiągnięcia, bowiem nie tylko są spójne tematycznie, ale także wartościowe w kontekście wkładu Habilitantki w rozwój psychologii moralności. Niestety, skoro żadna z tych pięciu publikacji nie została wskazana w ramach osiągnięcia, to – w zasadzie – nie powinny one być brane pod uwagę w formułowaniu konkluzji. Uzasadnienie to wynika z zapisów Ustawy i ich interpretacji przez Radę Doskonałości Naukowej.

Zgodnie z zapisem ustawy:

„recenzenci oceniają, czy osiągnięcia naukowe osoby ubiegającej się o stopień doktora habilitowanego odpowiadają wymaganiom określonym w art. 219 ust. 1 pkt 2”.

Przepis ten jest interpretowany następująco (Poradnik RDN, s. 32):

„Z przepisu tego może wynikać, że podstawową i jedyną rolą recenzenta jest dokonanie oceny, czy osiągnięcia naukowe albo artystyczne osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego odpowiadają wymaganiom określonym w art. 219 ust. 1 pkt 2 tej ustawy”.

II. Recenzja osiągnięcia naukowego

Omówienie osiągnięcia naukowego opieram na autoreferacie Habilitantki oraz na lekturze załączonych w dokumentacji kopii 13 artykułów uwzględnionych w ramach osiągnięcia, w których opisano 16 badań. Przystępując do lektury i analizy treści tych publikacji nie zamierzałam skupiać się na ocenie poprawności metodologicznej opisywanych badań, doboru metod statystycznych i warstwie redakcyjnej, mając świadomość, że artykuły były recenzowane i z nadzieją, że w procesie rewizji wszelkie (możliwe) mankamenty zostały usunięte. W przypadku niektórych tekstów dostrzegłam jednak pewne istotne uchybienia i niejasności, co komentuję w ich omówieniu.

1. Tytuł i cele teoretyczne osiągnięcia (cyklu artykułów)

Publikacje zgłoszone w ramach osiągnięcia Habilitantka opatrzyła tytułem „**Między społeczeństwem a jednostką: czynniki kształtujące poglądy moralne**”. Z tytułu nadanego przez Habilitantkę wynika, że przedmiotem badań ma być proces **kształtowania** poglądów moralnych, a więc zjawisko trwające w czasie i - jak każdy proces – składające się z etapów. Jednakże **żadne z badań opisywanych w artykułach ujętych w osiągnięciu tego wątku nie dotyczy, zatem tytuł został określony niefortunnie zapowiadając przedmiot i cel badań, który nie został zrealizowany.**

W opisie osiągnięcia w autoreferacie Habilitantka używa pojęcia **plastyczności**, lecz go nie definiuje i nie jest precyzyjna w określeniu tego, czego owa plastyczność dotyczy. Na początku autoreferatu jest to „**plastyczność moralności**” (s. 2: „*moje badania zaowocowały nową wiedzą dotyczącą plastycznością moralności*”), także na s. 7 („*moje badania pokazują, że moralność jest plastyczna i może być modyfikowana pod wpływem różnych czynników*”),

a na końcu – „**plastyczność poglądów moralnych**”, rozumiana jako **możliwość ich zmiany** (s. 30: „*Badalam możliwość zmiany ludzkich poglądów moralnych, a więc ich plastyczność*”).

Język naukowy musi być precyzyjny. Nie można uznać, że plastyczność moralności i plastyczność poglądów moralnych są ze sobą tożsame i mogą być traktowane jako synonimy. Habilitantka w pierwszym artykule [1] proponuje definicję moralności, z której wynika, że poglądy moralne stanowią tylko część zjawisk związanych z moralnością (i słusznie). Zatem także wydaje się uważać, że moralności i poglądy moralne to są odrębne pojęcia. Jeśli tak, to należałoby zadbać po pierwsze o podanie na początku autoreferatu definicji pojęcia kluczowego dla prezentowanego osiągnięcia (plastyczność moralności? plastyczność poglądów moralnych?), a następnie - o konsekwentne stosowanie tego samego terminu w autoreferacie, adekwatnie do tego, co było przedmiotem badań (moralność czy poglądy moralne? A może także decyzje moralne i inne elementy podane w definicji moralności w tekście [1]?). Ten sam brak precyzji w nazywaniu głównej zmiennej znajduję w dalszej części autoreferatu (s. 7), gdzie pada pytanie, „*czy można zmienić poglądy moralne*”, zmienione w kolejnym zdaniu na „*czy można zmienić czyjąś moralność po jej ukształtowaniu*?”. Brzmienie tych pytań prowadzi do kolejnego: kto ma zmieniać czyjeś poglądy moralne bądź moralność? Można spodziewać się, że to czy zmiana nastąpi zależy od tego, kto miałby być jej inicjatorem i jaka jest relacja między inicjatorem zmiany a aktorem zmiany. Skoro takie sformułowania znajdują się w autoreferacie, to czytelnik (i recenzent) ma prawo oczekiwać, że wątek zmiany (i kształtowania) został uwzględniony w badaniach. Jeśli zmiana (moralności? poglądów moralnych? sądów moralnych?) ma być przedmiotem badań, to powinno to znaleźć odzwierciedlenie w ich schemacie (pre-test – manipulacja – post-test), lecz – jak wynika z lektury artykułów – tylko jedno z 16 badań dotyczyło zmiany. Oznacza to, że Habilitantka zbyt swobodnie i za mało precyzyjnie wykorzystuje język, którym się posługuje, co jest niedopuszczalne w pracach naukowych.

2. Omówienie artykułów

Przedstawiony do oceny cykl artykułów zawiera jedną pracę teoretyczną oraz 12 artykułów empirycznych, dotyczących różnych zagadnień związanych z moralnością. Trzy z nich dotyczą fundamentów moralnych, dziewięć – sądów i decyzji moralnych, a jeden artykuł poświęcono samoocenie moralnej.

2.1. Definicja moralności

[1]. Paruzel-Czachura, M. (2023). What is morality? Narrow and broad definition. *Psychological Inquiry*, 34(2), 91–95. <https://doi.org/10.1080/1047840X.2023.2248855>

Listę artykułów uwzględnionych w osiągnięciu otwiera teoretyczny, krótki tekst (liczący trzy strony) poświęcony definicji moralności. Został on opublikowany w numerze tematycznym prestiżowego czasopisma *Psychological Inquiry*, w którym 15 badaczy tematu prezentuje swoje zmagania z definiowaniem terminu moralności, składając swoje propozycje teoretyczne. Wśród autorów tekstów pomieszczonych w tym numerze znajduje się Audun Dahl (Cornell University), jeden z twórców rozwojowej psychologii moralności, Walter Sinnott-Armstrong (wcześniej Dartmouth College, obecnie Duke University) - amerykański filozof, zajmujący się etyką i neuroetyką, epistemologią oraz filozofią psychologii i wypowiadający się na temat konsekwencjonalizmu oraz Linda Skitka (University of Illinois), badaczka przekonań moralnych.

W tym artykule Habilitantka odnosi się do definicji moralności zaproponowanej przez Auduna Dahla w tym samym wydaniu czasopisma, zgodnie z którą moralność jest to „*obligatory concerns with others' welfare, right, fairness, and justice, as well as the reasoning, judgment, emotions, and actions that spring from these concerns*”. W swoim artykule Habilitantka proponuje rozszerzenie definicji i zmianę jej fragmentów. Zgodnie z pierwszą propozycją należy – zdaniem Habilitantki – rozszerzyć pojmowanie moralności o uznanie, że pojęcie to nie dotyczy jedynie innych osób, ale także jednostki, uznając, że „*moral concerns are about others and ourselves* (s. 1/91. artykułu). Propozycję tę Habilitantka wywodzi z przywołanych publikacji innych autorów, nawiązujących do następujących pytań: „*Do I think I am a good person?*”, „*How do I treat myself and my body?*”, „*Do I feel empathy for myself?*”. Druga propozycja zawiera sugestię, że pojęcie moralności nie w każdej sytuacji odnosi się do wszystkich elementów, wskazywanych przez Dahla (*reasoning, judgment, emotions, and actions*) i w podanej przez niego kolejności: czasem pierwsza reakcja może być emocjonalna, czasem jest to działanie. Kolejne uzupełnienie wynika z przekonania Habilitantki, że nie zawsze obawy (concerns) odnoszą się do „*welfare, right, fairness, and justice*”, bowiem może się zdarzyć, że ktoś ma na uwadze czyjeś „*welfare*”, ale nie „*fairness*”.

Na podstawie tych refleksji Habilitantka proponuje definicję moralności, zgodnie z którą:

*“Morality is obligatory concerns with others’ **and our own** welfare, right, fairness, ~~and~~ or justice, as well as the reasoning, judgment, emotions, ~~and~~ or actions that spring from these concerns”* (s. 2/92 artykułu).

Tę definicję określa mianem “wąskiej” i podkreśla jej ewaluacyjny sens (co jest dobre, a co złe).

W drugiej części artykułu padają argumenty na rzecz definicji “szerokiej”. Ponownie Habilitantka przyjmuje punkt widzenia Auduna Dahla, zwracając uwagę, że moralność i badania jej dotyczące obejmują zjawiska pozytywne (moralne, etyczne), jak i negatywne (niemoralne, nieetyczne). Proponuje dalej, by za „moralne” uważać wszystko, co dotyczy sfery moralności (w danej kulturze), a o tym, czym jest ta domena i co zawiera, decyduje jednostka: *„The moral domain is anything a person calls the moral domain”* (s. 93). Te rozważania prowadzą do propozycji definicji, określonej przez Habilitantkę mianem szerokiej, zgodnie z którą:

„Morality is what a person or animal does, thinks, or feels regarding the moral domain. And what is moral domain is decided by that individual” (s. 3/93 artykułu); *“Moralność obejmuje to, co ludzie robią (zachowanie), myślą (poglądy) i czują (emocje) w kontekście domeny moralnej, czyli ich subiektywne spostrzeżenie dobra i zła”* (s. 4 autoreferatu).

W tej definicji „myśli” są ograniczone do „poglądów”, aczkolwiek zasadne byłoby utrzymanie rozdzielenia rozumowania i sądów (reasoning, judgment), zawartego w oryginalnej definicji wąskiej Dahla i zmodyfikowanej przez Habilitantkę.

W mojej ocenie, zaproponowane zmiany definicji Dahla są kosmetyczne i stanowią umiarkowany wkład w tę część psychologii moralności, która jest poświęcona definiowaniu pojęcia moralności.

Z rekomendacji Rady Doskonałości Naukowej wynika (Poradnik, s. 13-14), że:

1/ „Przyjąc należy przy tym, że cykl powiązanych tematycznie artykułów naukowych **powinien odpowiadać** – jeśli chodzi o wartość naukową – **rozprawie habilitacyjnej w dotychczasowym jej rozumieniu**”.

2/ „Istnienie cyklu zakłada co do zasady **świadomość jego tworzenia**, podobnie jak w odniesieniu do rozprawy doktorskiej czy uprzednio habilitacyjnej”.

3/ „**Udowodnienie „powiązania tematycznego” wskazanego cyklu spoczywa na osobie ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego, np. poprzez jego omówienie i wykazanie tego powiązania w „autoreferacie”**”.

Nawiązując do tych zapisów oraz mając na uwadze najlepsze standardy pracy naukowej należy zauważyć, że idealna struktura cyklu artykułów w osiągnięciu poddawanych ocenie w procedurze habilitacyjnej, powinna obejmować: 1/ prezentację koncepcji teoretycznej - wstępnego ogólnego modelu teoretycznego dla całego cyklu na początku, 2/ serię artykułów empirycznych, w których opisane są badania dedykowane weryfikacji (całości lub części) koncepcji teoretycznej oraz 3/ artykuł teoretyczny zawierający syntezę i (ostateczną) koncepcję teoretyczną.

Wprowadzenie definicji moralności w tekście zamieszczonym w osiągnięciu na początku autoreferatu [1] prowadzi do oczekiwania, że Habilitantka interesuje się moralnością w zakresie troski o **dobrostan, prawa, uczciwość i sprawiedliwość** w kontekście funkcjonowania **innych osób** oraz **interesu własnego jednostki**. Zatem istotne są dwie perspektywy: troski o inne osoby oraz troski o siebie. Drugi element tej definicji dotyczy zjawisk i procesów psychologicznych, mających wynikać z tej troski. Autorka wymienia cztery: **rozumowanie, sądy, emocje i działania**.

Realizacja systematycznych badań dla tak szeroko zarysowanego obszaru teoretycznego (lub wybranej z uzasadnieniem jego części) stanowiłaby niezwykle cenny wkład w rozwój psychologii moralności. Dawałaby też pełną podstawę do sformułowania bez żadnych wątpliwości pozytywnej konkluzji o wartości dorobku. Czytając ten artykuł teoretyczny, umieszczony na liście z numerem jeden, spodziewałam się zatem, że otwiera on drogę do określenia cyklu badań, w których propozycja teoretyczna lub jej fragmenty będą testowane empirycznie (np. poświęcone działaniom, myślom i/lub emocjom, z perspektywy dobrostanu innych osób i/lub dobrostanu własnego jednostki). Co więcej, opierając się na treści tytułu nadanego osiągnięciu, oczekiwałam, że przedmiotem badań opisywanych w kolejnych artykułach będzie proces kształtowania i zmiany działań, myśli i/lub emocji w sferze

moralności. Te oczekiwania jednak okazały się bezpodstawne. Ponadto, Habilitantka nie wskazuje w autoreferacie, które elementy przyjętej definicji moralności były przedmiotem Jej prac.

Artykuł [1] mógłby stanowić doskonały punkt wyjścia dla skonstruowania własnego, systematycznego i dojrzałego programu badawczego, obejmującego rozumienie moralności z perspektywy innych osób i perspektywy własnej jednostki, uwzględniającego wątki „welfare, right, fairness, and justice”, i odnoszącego się do „reasoning, judgment, emotions, and actions” oraz czynników mogących modyfikować przebieg i efekt tych procesów. Skoro jednak artykuł ten nie stanowił punktu wyjścia dla badań opisanych w ramach osiągnięcia, to pożądane byłoby przedstawienie w autoreferacie przesłanek teoretycznych dla cyklu prezentowanych w osiągnięciu badań empirycznych oraz kryteriów podjętych decyzji (np. dotyczących zmiennych wyjaśniających badane zjawiska). Niestety w autoreferacie tych niezbędnych informacji nie znajduję.

Pozostałe artykuły są doniesieniami z badań. Habilitantka podaje w autoreferacie (s. 2), że:

*„W kilkunastu badaniach analizowałam **możliwość zmiany sądów i decyzji moralnych** (...) oraz kluczowe **różnice indywidualne, które mogą pomóc zrozumieć złożoność ludzkiej moralności**”.*

Z zapowiedzi sformułowanych na początku autoreferatu rozumiałam, że celem cyklu badań było sprawdzenie, czy możliwa jest **zmiana poglądów moralnych** (sądów?) i **zmiana decyzji moralnych**, i **od jakich czynników ta ewentualna zmiana może zależeć** (z uwzględnieniem charakterystyk jednostek, analizowanych w psychologii różnic indywidualnych). Na liście zmiennych mających wyjaśniać zmianę (lub stanowić jej korelaty) znajdują się (podaję w kolejności przedstawionej w autoreferacie):

„alkohol, medytacja, uważność i współczucie, podejmowanie decyzji w języku obcym, dostarczenie dodatkowych informacji przed badaniem (czego wskaźnikiem ma być owo dostarczenie informacji przed badaniem, czemu służy, i w którym artykule jest to opisane?), presja grupy (konformizm moralny), cechy osobowości, wiek, moralne fundamenty i religijność, przebywanie w więzieniu za popełnienie przestępstwa”.

W kontekście braku teoretycznego wprowadzenia do badań ujętych w ramach osiągnięcia taki zestaw sprawia wrażenie zmiennych dobranych przypadkowo, bez zamysłu

teoretycznego. Można jednak zauważyć, że lista ta obejmuje: względnie stałe cechy człowieka (cechy osobowości), cechy sytuacji (spożycie alkoholu, dodatkowe informacje, presja grupy, pobyt w więzieniu), przekonania (moralne fundamenty?) i cechy demograficzne (wiek). Ich pogrupowanie zmniejszyłoby negatywne wrażenie przypadkowości, które jest silne – co podkreślam - ze względu na brak wyjściowego modelu teoretycznego oraz brak precyzyjnego uzasadnienia doboru zmiennych na początku autoreferatu. Kluczowe jest bowiem pytanie, jakie są przesłanki teoretyczne myślenia, że cechy osobowości, cechy sytuacji i cechy demograficzne wpływają na poglądy i decyzje moralne, czy też na zmianę poglądów i decyzji moralnych.

W dalszej części autoreferatu Habilitantka jednak wskazuje, że interesuje ją czynniki wewnętrzne i zewnętrzne (s. 7). Do pierwszej grupy zalicza: indywidualne cechy, tj. *„osobowość, wiek, poglądy i religijność”*; nawet uznanie ich jako wewnętrzne nie zmienia wrażenia przypadkowości doboru. Badane czynniki zewnętrzne obejmują: *„interwencje pochodzące spoza jednostki, takie jak medytacja, spożywanie alkoholu, używanie języka obcego zamiast ojczystego, czy zdobywanie nowych informacji i presję grupy (konformizm moralny)”*. W tym wypadku także powstaje wrażenie przypadkowości doboru zmiennych. Ponadto, nie jest jasne na czym ta „zewnętrzność” polega, bowiem medytowanie czy posługiwanie się językiem są raczej zjawiskami związanymi z tym, co jednostka robi, a nie z tym, co dzieje się w jej środowisku. Przedmiotem konfuzji jest także spójność (a raczej jej brak) teorii, z której Habilitantka wyprowadza te dwie kategorie zmiennych z listą zmiennych. Autorka przywołuje teorię podwójnego systemu (s. 7 autoreferatu),

*„zgodnie z którą sądy moralne są efektem zarówno **systemów emocjonalnych, jak i poznawczych** (De Neys & Pennecook, 2019). Oznacza to, że zarówno **manipulacje emocjonalne, jak i poznawcze mogą** wpływać na to, jakie decyzje moralne podejmują ludzie i co sądzą na temat dobra i zła. Badałam więc różne czynniki: 1) zewnętrzne (...); 2) wewnętrzne (...).”* (tu są wymienione podane wyżej zmienne).

Wskazane w przywołanej teorii systemy poznawcze i emocjonalne nie korespondują z określeniem w ramach definicji celu badań dwóch kategorii czynników: zewnętrznych i wewnętrznych). Ponadto, o ile można uznać, że poglądy w jakiejś sprawie należą do kategorii czynników poznawczych, to trudno znaleźć na liście analizowanych zmiennych te, które wprost odnoszą się do emocji. Zatem, jakieś uzasadnienie teoretyczne doboru zmiennych zostało zaproponowane, lecz albo jest ono nieadekwatne do zbioru zmiennych, albo te informacje

zostały podane w autoreferacie nieprecyzyjnie lub też Habilitantka powołała się na niewłaściwą teorię.

Zrozumienie zamysłu teoretycznego, jaki miała Habilitantka w swych badaniach, utrudnia także brak jednoznacznie określonej zmiennej zależnej (w badaniach eksperymentalnych), której także miały dotyczyć badania korelacyjne. Czy to mają być **sądy, poglądy, oceny moralne**? Czy **zmiana sądów, poglądów, ocen moralnych**? A może **decyzje moralne lub zmiana decyzji moralnych**? Lub też **autopercepcja moralności lub deklaracje dotyczące zachowań**? Jak wynika z autoreferatu mają to być sądy (poglądy?) moralne, ale w cyklu artykułu uwzględniono także badanie samooceny moralnej. Odpowiedzi na powyższe pytania i wątpliwości poszukiwałam w treści przedstawionych do oceny artykułów, analizując zmienne z zakresu moralności i postawione hipotezy. Jak wynika z lektury artykułów przedmiotem badań były fundamenty moralne, sądy i decyzje moralne, oceny moralne innych osób i samoocena moralna.

2.2. Fundamenty moralne

[4]. **Paruzel-Czachura, M.**, Pypno, K., & Sorokowski, P. (2023). Alcohol and morality: One alcoholic drink is enough to make people declare to harm others and behave impurely. *Psychopharmacology*, 240(10), 2163–2172. <https://doi.org/10.1007/s00213-023-06438-z>

[10]. **Paruzel-Czachura, M.**, Domurat, A., & Nowak, M. (2023). Moral foundations of pro-choice and pro-life women. *Current Psychology*, 43, 6051–6061. <https://doi.org/10.1007/s12144-023-04800-0>

[12]. **Paruzel-Czachura, M.**, Blukacz, M., Vecina, M. L., & Jonason, P. K. (2023). Moral foundations and criminality: Comparing community members to prisoners and violent/non-violent offenders. *Psychology, Crime & Law*. 1–15. Advance online publication. <https://doi.org/10.1080/1068316X.2023.2246624>

Jednym z tematów podjętych przez Habilitantkę w trzech artykułach [4, 10, 12] są fundamenty moralne. Badania w nich opisane są zakotwiczone w (starszej wersji) Teorii Fundamentów Moralnych Jonathana Haidta oraz jego współpracowników, obejmującej pięć fundamentów, tj.: troska, sprawiedliwość, lojalność, autorytet i czystość/świętość.

W badaniu opisanym w artykule [4] postawiono hipotezę, że spożycie alkoholu spowoduje mniejszy poziom sakralizacji wszystkich pięciu fundamentów moralnych w stosunku do poziomu określonego dla grupy kontrolnej i grupy placebo. Opisywane badanie stanowiło replikację innego badania (Francis et al., 2019), w którym wykorzystano Moral Foundations Questionnaire (Graham et al., 2011). W pracy Habilitantki zmieniono narzędzie

i zastosowano Moral Foundations Sacredness Scale. W tej metodzie pomiaru badani określają kwotę pieniędzy, jaką musieliby otrzymać, aby zrobić coś niemoralnego. Hipoteza została potwierdzona tylko częściowo. Różnice istotne statystycznie wystąpiły w przypadku troski (jednego z fundamentów indywidualizujących) i czystości (jednego z fundamentów wiążących z grupą). Choć autorzy zapowiadają w streszczeniu, że badanie ma pomóc w zrozumieniu procesu decyzyjnego leżącego u podłoża zachowań niemoralnych, to – w mojej ocenie – ta obietnica nie jest spełniona, bowiem zawarte w artykule wyjaśnienie potencjalnych przyczyn wystąpienia różnic wobec dwóch fundamentów moralnych i ich braku wobec trzech pozostałych, jest raczej skromne. W uzasadnieniu hipotezy autorzy przywołują bogate argumenty dlaczego alkohol miałby zmieniać stosunek do fundamentów moralnych (np. wpływ na emocje i przetwarzanie informacji), choć jednocześnie wskazują, że w najnowszych badaniach wykazano stałość fundamentów moralnych, co z kolei podważa sensowność tego badania. Ponadto, zaproponowane uzasadnienia dla hipotezy nie stanowią podstawy wyjaśnienia dlaczego alkohol ma zmieniać stosunek wobec niektórych fundamentów, a wobec innych nie. Autorzy przedstawiają natomiast dość długą listę ograniczeń badania i proponowanych rozwiązań do zastosowania w kolejnych, lecz w żadnym z badań opisywanych w artykułach uwzględnionych w ramach osiągnięcia wątek wpływu alkoholu na sakralizację fundamentów moralnych nie jest już kontynuowany (ta uwaga dotyczy wszystkich artykułów!). Warto dodać, że istotną słabością (nieuwzględnioną na liście ograniczeń) zastosowanej metody jest to, że – jak się wydaje – nie kontrolowano stosunku do pieniędzy, czyli zmiennej o której wiadomo, że wpływa na wiele różnych kategorii zachowań (a można sobie wyobrazić zachowanie niemoralne podejmowane nie dla pieniędzy).

W artykule [4] analizowano fundamenty moralne z perspektywy jednostki, która deklarowała gotowość podjęcia niemoralnych zachowań za pieniądze. Natomiast w artykule [10] także podjęto temat fundamentów moralnych z perspektyw jednostki, stosując tym razem Moral Foundations Questionnaire, mierzący deklaracje zasad moralnych. W badaniu tym zastosowano również drugą miarę – Moral Foundations Vignettes - która służy do pośredniego pomiaru fundamentów moralnych, poprzez ocenę zachowań innych osób. Wykorzystanie tych dwóch metod oznacza zatem, że w ramach jednego badania przyjęto perspektywę jednostki (MFQ) oraz perspektywę oceny innych ludzi pod względem moralności ich zachowań (MFV).

Zrozumienie zamysłu teoretycznego badania opisanego w artykule [10], leżącego u jego podstawy, jest trudne. Choć artykuł został opublikowany, to znajduję w nim sprzeczne / niejednoznaczne informacje dotyczące tego, jaki ma być kierunek analizowanych zależności.

Z jednej strony z zaproponowanych sformułowań wynika, że celem badania jest sprawdzenie, czy fundamenty moralne mogą różnicować stosunek do aborcji. Świadczące o takim ujęciu problemu wypowiedzi znajduję w streszczeniu („*Why are some people pro-choice and some pro-life?*”) i w dyskusji („*sometimes moral foundations may even be an as good predictor of attitudes to abortion as a religious practice or political conservatism*”). Przyjęcie takiej perspektyw teoretycznej, zgodnie z którą od fundamentów moralnych zależy stosunek do aborcji, jest uzasadnione. Teoretyczne podstawy badania powinny wyznaczać następnie metodę pomiaru oraz metodę statystycznej analizy danych. Skoro w badaniu zmierzono fundamenty moralne i wystąpiły w nim dwie grupy, to w celu ustalenia, czy fundamenty moralne (zmienna niezależna) wyznaczają postawy wobec aborcji (zmienna zależna), należało zastosować regresję logistyczną. Ta metoda jest właściwa dla dychotomicznej zmiennej zależnej.

Niestety, po wskazanym wyżej pytaniu („*Why are some people pro-choice and some pro-life?*”), w streszczeniu pojawia się kolejne zdanie “*Religious and political preferences play a role here, but **pro-choice and pro-life people may also differ in other aspects***“. To sformułowanie zapowiada hipotezę:

*“Following past research (Jonason et al., 2022), we hypothesized that **pro-life women would have higher levels of binding moral foundations than pro-choice women.** Because moral foundations measured by MFQ and MFV correlated positively in past research (Clifford et al., 2015), we expected to observe the same pattern of results for both of them.”.*

Hipotezę tę zweryfikowano stosując test ANOVA, przyjmując jako zmienną niezależną stosunek do aborcji (zmienna dychotomiczna), użytą do wyjaśnienia różnic w wariancji zmiennej zależnej, którą są fundamenty moralne. Jakie jest uzasadnienie teoretyczne dla myśli, że fundamenty moralne zależą od stosunku do aborcji?

Wyjaśnienia i zrozumienia intencji Habilitantki poszukiwałam w autoreferacie, w którym Habilitantka pisze (s. 2): „*Moje badania koncentrowały się na różnorodnych czynnikach mogących **wpływać na decyzje i sądy moralne.** Badalam następujące czynniki (...) 2. Badania korelacyjne: (...) **fundamenty moralne***”. Na tej liście nie ma stosunku do aborcji, są fundamenty moralne, ale jako korelat czegoś (co nie wynika z tego fragmentu tekstu). Zatem w tej części autoreferatu wyjaśnienia nie znalazłam. Natomiast w opisie tego artykułu Habilitantka brnie dalej w te niejasności, co niestety pokazuje, że nie panuje nad teoretycznymi

podstawami tego badania. Z jednej strony pisze (s. 21): „Zadałam sobie pytanie, dlaczego niektóre osoby są za życiem (*pro-life*), a inne za wyborem (*pro-choice*)?” Zatem z tego sformułowania wynika, że fundamenty mają różnicować stosunek do aborcji... Ale dalej, na tej samej stronie:

„moim celem było zrozumienie, w jaki sposób fundamenty moralne mogą różnić się między kobietami *pro-choice* i *pro-life*. Postawiłam hipotezę, że kobiety *pro-life* będą miały wyższy poziom wiążących podstaw moralnych niż kobiety *pro-choice*”.

Zatem z tego zdania wynika, że stosunek do aborcji ma różnicować fundamenty moralne... Następnie w podsumowaniu badania w artykule: „*We conclude that to understand the attitudes to abortion more fully we must go beyond abstract moral declarations*”. A więc jednak celem było zrozumienie czynników determinujących stosunek do aborcji? Jak to się ma do zapowiedzianego w autoreferacie tematu plastyczności moralności i możliwości zmiany sądów i decyzji moralnych? W kontekście tych wątpliwości natury teoretycznej trudno jest ocenić wartość uzyskanych wyników.

Trzeci artykuł [12] dotyczący fundamentów moralnych obejmuje porównania osób skazanych i niekaranych. Autorzy postawili cztery hipotezy:

“we hypothesized that the **binding moral foundations would be higher in the sample of prisoners** (both men and women) than in the matched sample of non-prisoners with no criminal record. (...) Second, (...) we hypothesized that the **individualizing moral foundations would be lower in the sample of prisoners** (both men and women) than in the matched sample of non-prisoners with no criminal record. Third, we hypothesized that **violent prisoners would have lower care than non-violent prisoners**. (...) We also expected to observe a masculinization of moral foundations (i.e. lowering individualizing foundations and increasing binding ones), especially in the sample of women in prison.”

W badaniu zastosowano MFQ, a do analiz wykorzystano ANOVA (model mieszany). Hipotezy zostały potwierdzone.

W tym artykule autorzy wyjaśniają, że fundamenty moralne zależą od przeszłych nieetycznych zachowań i w ten sposób uzasadniają sensowność porównywania fundamentów moralnych u osób skazanych i niekaranych. Główny wniosek z badania jest taki, że „*prisoners care about moral foundations, but just with a different intensity than people from the general*

population”. Habilitantka pisze w autoreferacie, że wraz z zespołem przeprowadziła pierwsze badanie dotyczące fundamentów moralnych z udziałem więźniów. Wskazuje także, że wyniki badania – Jej zdaniem – mają istotny wkład w rozwój psychologii moralności i psychologii sądowej.

Podsumowując te trzy badania dotyczące fundamentów moralnych należy zauważyć, że testowano w nich **wpływ alkoholu na fundamenty moralne oraz różnice w znaczeniu poszczególnych fundamentów moralnych w zależności od przynależności do jakiejś grupy, wyróżnionej ze względu na stosunek do aborcji** (patrzac na zastosowaną metodę analizy) **oraz przeszłość kryminalną lub jej brak**. Z badań tych dowiadujemy się, że:

1/ spożycie alkoholu różnicuje znaczenie fundamentu troski i czystości, nie wpływa jednak na pozostałe;

2/ stosunek do aborcji różnicuje znaczenie fundamentów moralnych w zależności od rodzaju fundamentu (indywidualizujący lub wiążący z grupą) oraz od zastosowanej metody ich pomiaru: różnice wystąpiły jedynie w przypadku pomiaru bezpośredniego (skala MFQ) w zakresie fundamentów wiążących z grupą dotyczących autorytetu, lojalności i czystości – ważniejszych w grupie pro-life, a w pomiarze pośrednim (skala MFV) – autorytetu i czystości;

3/ dla osób skazanych – w porównaniu z osobami niekaranymi – mniej ważne są fundamenty indywidualizujące, a ważniejsze – fundamenty moralne wiążące z grupą.

3. Sądy i decyzje moralne

Zagadnienie sądów i decyzji moralnych zostało podjęte przez Habilitantkę w dziewięciu z umieszczonych na liście w ramach osiągnięcia artykułach [2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 13]. Habilitantka wprowadza na s. 4 autoreferatu wątek dwóch podejść filozoficznych do ocen moralnych: utylitarystycznego (konsekwencjalistycznego) i deontologicznego. W pierwszym przypadku ocena moralności działań jest opierana na podstawie konsekwencji działania. Temu podejściu poświęcono badania opisane w artykułach [2, 5 i 11]. W artykułach [7 i 8] analizowano podejście deontologiczne, zgodnie z którym pewne działania są złe i nie powinny być podejmowane, niezależnie od konsekwencji. Oceny moralne w ujęciu utylitarystycznym i deontologicznym analizowano w trzech pracach [6, 9, 13], przy czym w przypadku artykułu oznaczonego numerem [6] Habilitantka nie jest pierwszą autorką i nie miała wkładu w opracowanie koncepcji teoretycznej. Jedna praca [3] dotyczy sądów na temat własnej moralności (samooceny moralnej).

2.3.1. Podejście utylitarystyczne

[2]. **Paruzel-Czachura, M.**, Pypno, K., Everett, J. A. C., Białek, M., & Gawronski, B. (2023). The Drunk Utilitarian Revisited: Does Alcohol Really Increase Utilitarianism in Moral Judgment? *Personality & Social Psychology Bulletin*, 49(1), 20–31.

<https://doi.org/10.1177/01461672211052120>

[5]. **Paruzel-Czachura, M.**, & Kocur, D. (2023). Do meditation, mindfulness, and self-compassion impact utilitarian moral judgment? *Mindfulness*, 14(7), 1650–1661.

<https://doi.org/10.1007/s12671-023-02161-0>

[11]. **Paruzel-Czachura, M.**, & Farny, Z. (2023). Psychopathic Traits and Utilitarian Moral Judgment Revisited. *Personality & Social Psychology Bulletin*, 1461672231169105. Advance online publication. <https://doi.org/10.1177/01461672231169105>

W artykule [2] Habilitantka podejmuje – znany w literaturze – temat „pijanego utylitarysty”. Celem opisanego w tym artykule badania była analiza wpływu spożycia alkoholu na utylitarną ocenę moralną. Postulowany w literaturze wpływ alkoholu nie został jednak potwierdzony we wcześniejszych badaniach, co stanowiło podstawę do dokonania przez Habilitantkę krytycznej analizy metod w nich zastosowanych i wprowadzenia korekty, która obejmowała m.in. zastosowanie trzech metod pomiaru (dylematy moralne w tradycyjnym ujęciu, dylematy moralne w modelu CNI oraz Oksfordzka Skala Utylitaryzmu). Zatem badanie w pewnym sensie stanowi replikację wcześniejszych: pomysł badania nie jest autorski, natomiast autorska jest skorygowana metoda badania. W badaniu testowano następujące hipotezy:

“For responses to the two variants of the trolley problem, we expected to obtain effects that correspond to Duke and Bègue’s (2015) correlational findings. For responses to the footbridge dilemma, we predicted greater pro-sacrificial responding in the alcohol condition compared with the no-alcohol and placebo conditions. For responses to the switch dilemma, pro-sacrificial responding was not expected to differ across experimental conditions. For the three factors captured by the CNI model, we predicted that alcohol, compared with no-alcohol and placebo conditions, would (a) decrease sensitivity to consequences, (b) decrease sensitivity to moral norms, and (c) decrease general preference for inaction over action. Finally, for the IH dimension (instrumentalna krzywda) of the OUS, we predicted that alcohol would increase scores compared with no-alcohol and placebo conditions. For the IB dimension (bezstronna dobroczynność), scores were not expected to differ across experimental conditions.”

Wyniki badania nie pozwoliły jednak potwierdzić żadnej z hipotez, zatem nie wykazano wpływu alkoholu na utylitarystyczne oceny moralne (wobec wskaźników uzyskanych w każdej z zastosowanych metod).

Temat utylitarystycznego podejścia do ocen moralnych jest także analizowany w artykule [5]. Celem przedstawionych tam dwóch badań (korelacyjnego i eksperymentalnego) było sprawdzenie czy zachodzą zależności między uważnością (mindfulness) i współczuciem wobec samego siebie (self-compassion) oraz praktykowaniem medytacji a utylitarystycznymi ocenami moralnymi. Mimo, że autorki tego artykułu wskazują na wykazaną w badaniach stałość ocen moralnych, to jednak zdecydowały się na badanie, które miało sprawdzić, czy **praktyka medytacyjna, uważność i współczucie wobec samego siebie mogą zmieniać oceny moralne**. Autorki piszą:

*„Although most studies concluded that moral judgments are surprisingly stable (e.g., Knobe, 2021; Paruzel-Czachura et al., 2023), we investigated if meditation practices and higher levels of mindfulness and self-compassion **can change judgments about right and wrong**”. (...) „Specifically, we aimed to study whether **mindfulness and self-compassion may impact utilitarian moral judgments**.”*

W tym sformułowaniu szczególną uwagę zwraca zdefiniowanie celu badania, którym ma być określenie wpływu (**podkreślam: wpływu**) uważności i współczucia na sądy moralne. Po takiej zapowiedzi pada informacja, że przeprowadzono badanie korelacyjne, z którego przecież w oczywisty sposób nie wolno wyprowadzać wniosków o zależnościach przyczynowo-skutkowych. To jednak wyjaśnia się dalej, gdy opisana jest eksperymentalna część badania, lecz takie zestawienie informacji zwraca uwagę na nonszalancję językową, która nie powinna mieć miejsca w pracach naukowych.

Pomysł na badanie został zaczerpnięty z innej pracy (Fitzgerald et al. 2022), lecz jego metoda została zmodyfikowana. W obu badaniach zastosowano te same metody pomiaru sądów moralnych: tzw. dylematy wagonika oraz Oksfordzką Skalę Utylitaryzmu i jej dwie podskale, które mierzą gotowość do wyrządzenia szkody w imię większego dobra (instrumental harm) i gotowość do pomagania innym, kosztem własnego dobra (impartial beneficence).

Analiza korelacji w całej próbie nie wykazała żadnych zależności istotnych statystycznie (co widać w Tabeli 2., w artykule). W próbie liczącej N=297 korelacje rho Speamana między analizowanymi zmiennymi a czterema miarami sądów moralnych przyjęły wartości od 0.01 do 0.08. Zatem nie wykazano żadnego związku między uważnością,

współczuciem dla siebie samego i praktykowaniem medytacji a sądami moralnymi. Analizy korelacji powtórzono następnie na danych pozyskanych od osób, które co najmniej raz w życiu doświadczyły medytacji. W tej próbie ($n = 155$) uzyskano jedną, ujemną zależność istotną statystycznie: między liczbą doświadczeń medytacyjnych (czego jest wskaźnikiem?) a sądami moralnymi mierzonymi w skali gotowości do wyrządzania szkody w imię większego dobra. Autorki formułują mocno brzmiący wniosek, że „*participants who mediated more often seemed to have lower level of instrumental harm*”. Pomijając fakt sformułowania wniosku o uczestnikach badania, chociaż po to stosujemy statystykę, by wnioskować o populacji, należy zauważyć, że wniosek ten wyprowadzono na podstawie wartości rho Spearmana wynoszącej -0.19. Zatem nawet nie można uznać, że ten związek jest słaby (choć istotny statystycznie, co nie dziwi przy próbie liczącej 155 osób). A już na pewno nie można ogłaszać w autoreferacie (s. 14), że „*uczestnicy, którzy medytowali częściej, mieli niższy poziom instrumentalnej krzywdy*” bez podkreślenia, że uzyskana zależność jest bardzo słaba. A tak by było uczciwie!

Zaskakująca jest obrona przez Habilitantkę metoda analizy. Czego wskaźnikiem ma być liczba doświadczeń medytacyjnych? Przypuszczam, że decyzja o powtórzeniu analiz w grupie osób medytujących wynikała z przeświadczenia, że medytowanie może podnosić siłę uważności i współczucia wobec samego siebie. Jeśli tak, to dlaczego nie zastosowano analiz moderacji, żeby sprawdzić, czy doświadczenie medytacji jest moderatorem zależności między tymi dwiema zmiennymi (uważność i współczucie) a sądami moralnymi?

W dalszej części artykułu czytelnik dowiaduje się o realizacji badania eksperymentalnego. W tym drugim badaniu osoby w nim uczestniczące odbyły samodzielnie 8-tygodniowy kurs online oparty na uważności. Pomiaru zmiennych dokonano dwukrotnie. Odbycie kursu poprawiło wartości wskaźników uważności i współczucia w stosunku do pierwszego pomiaru. Stwierdzono także jedną zależność istotną statystycznie dotyczącą tylko jednego z czterech wskaźników odnoszących się do ocen moralnych: po odbyciu kursu zmniejszyła się gotowość do pomagania innym kosztem własnego dobra. Czyli dla trzech pozostałych wskaźników (dwa dylematy wagonika oraz jedna skala mierząca gotowość do wyrządzania szkody dla większego dobra) nie wystąpiły różnice istotne statystycznie. Nie stanowiło to jednak przeszkody, by w artykule napisać:

„Our studies bring evidence that practicing meditation, mindfulness, and self-compassion may change how people think about right or wrong in utilitarian moral judgment”.

Powyższą konkluzję oparto na jednej korelacji poniżej 0.2 i na jednej różnicy istotnej statystycznie uzyskanej dla tylko jednego z czterech wskaźników sądów moralnych. Komentując te wyniki Habilitantka w autoreferacie napisała:

*„W badaniu 1 wykazałam, że uczestnicy, którzy medytowali częściej, mieli niższy poziom instrumentalnej krzywdy. W badaniu 2 wykazałam, że poziom bezstronnej dobroczynności zmniejszył się wśród uczestników po 8-tygodniowym kursie uważności. Moje **odkrycia (sic!)** są spójne z wcześniejszymi badaniami pokazującymi, że programy oparte na uważności mogą **zwiększać empatię** (...), poziom rozumowania moralnego (...) lub wrażliwości na fundamenty moralne (...), a także z wcześniejszymi badaniami pokazującymi, że wyższy poziom instrumentalnej krzywdy jest związany z niższym poziomem empatii. Podsumowując, to badanie wniosło istotny wkład w rozumienie, czy medytacja, uważność i współczucie mogą modyfikować poglądy utylitarne, a wyniki te mają znaczenie nie tylko w psychologii moralności, a także w psychologii zdrowia”.*

W tym podsumowaniu niezrozumiałe jest:

1/ jak można formułować tak mocny wniosek o związku częstości medytowania (wskaźnik czego) z negatywnymi sędami utylitarystycznymi na podstawie współczynnika korelacji poniżej 0.2, uzyskanego tylko dla jednego z czterech wskaźników odnoszących się do sądów moralnych;

2/ w jaki sposób spadek preferencji dla bezstronnej dobroczynności w efekcie kursu uważności wiąże się z przywołanym argumentem, że „programy oparte na uważności mogą **zwiększać empatię**” (**zwiększać, nie zmniejszać!**);

3/ jak można określać mianem **odkrycia** wyniki uzyskane dla jednego z czterech wskaźników, bez takiego komentarza?,

4/ jak można formułować wniosek, że „medytacja, uważność i współczucie mogą modyfikować poglądy utylitarne”, jeśli sprawdzono jedynie istotność różnic między dwoma pomiarami, a nie sprawdzono trwałości ewentualnej zmiany;

5/ w jaki sposób jeden uzyskany wynik ma wzbogacić psychologię zdrowia?.

Sądy użyteczne stanowiły przedmiot kolejnego badania opisanego w artykule [11]. Cel badania został określony następująco:

“The main goal of the current research was to provide deeper insights into the relationships between psychopathic traits and utilitarian moral judgment by using three approaches to moral decision-making” (s. 2 artykułu).

W pracy przedstawiono szczegółowe uzasadnienia podjętego tematu, uwzględniono różne koncepcje dotyczące cech psychopatycznych oraz różne metody pomiaru sądów i decyzji moralnych. Zastosowano także dwa podejścia do analizy danych, zebranych od dużej próby. Te wysiłki doprowadziły do uzyskania bardzo interesujących wyników, wśród których szczególną uwagę zwraca obserwacja, że w zależności od zastosowanego podejścia analitycznego, występują inne zależności. Zastosowanie tradycyjnego podejścia daje podstawy do potwierdzenia wyników, uzyskanych w innych badaniach, zgodnie z którymi wyższe natężenie cech psychopatycznych wiąże się z silniejszą tendencją do podejmowania decyzji użytecznych. Przyjęte przez Habilitantkę drugie podejście pokazuje bardziej subtelne zależności, wskazujące m. in. na znaczenie wrażliwości na normy i konsekwencje dla gotowości do podejmowania działań w imię dobra innych. Uważam te badania za wartościowe w kontekście gromadzenia wiedzy na temat różnych aspektów moralności. Ubolewam jedynie nad tym, że wątek znaczenia cech osobowości nie był kontynuowany w kolejnych badaniach, np. w kontekście emocji doświadczanych w sytuacjach dylematów moralnych, percepcji własnej osoby czy też ocen moralnych zachowań innych ludzi (co byłoby adekwatne do zaproponowanej w pierwszym tekście definicji moralności).

W omówieniu w autoreferacie trzech artykułów, zawierających w tytule termin „utilitarian moral judgment” [2, 5, 11] Habilitantka wypowiada się na temat użytecznej oceny moralnej, decyzji użytecznych i podejmowania decyzji użytecznych. W każdym przypadku swobodnie przeskakuje z jednego terminu na drugi, tak jakby to były synonimy. Różnica między „utilitarian moral judgment” i „utilitarian decisions” jest subtelna, lecz pierwsze pojęcie odnosi się do procesu oceny działań lub decyzji na podstawie kryteriów moralnych, a drugie - do wyborów opartych na kryteriach moralnych. Zastosowane metody (dylematu wagonika, dylematy oparte na modelu CNI, Oksfordzka Skala Użyteczności) pozwalają mierzyć i sądy i deklarowane decyzje. W związku z tym należałoby precyzyjnie wskazywać, które wyniki odnoszą się do decyzji, a które do sądów. Precyzja językowa jest warunkiem koniecznym komunikatywności w pracach naukowych i ich jakości.

W tych trzech artykułach Habilitantka sprawdzała, czy zachodzą zależności między utylitarnymi ocenami i decyzjami moralnymi a zażyciem alkoholu, medytowaniem, uważnością i współczuciem dla samego siebie oraz natężeniem cech psychopatycznych.

W kolejnych trzech pracach podjęto wątek ocen deontologicznych [7, 8], a także wątek ocen utylitarnych i deontologicznych ([9. 6]).

2.3.2. Podejście deontologiczne

[7]. **Paruzel-Czachura, M., & Białek, M.** (2022). Penitence congruity effect: Even murderers are seen as less immoral when expressing guilt and deontological beliefs. *Psychology, Crime & Law*, 30(2), 166–188.

<https://doi.org/10.1080/1068316X.2022.2077944>

[8]. **Paruzel-Czachura, M., & Domurat, A.** (2024). Beyond behavior: The penitence congruity effect among children. *Current Psychology*, 43(13), 11569–11578.

<https://doi.org/10.1007/s12144-023-05270-0>

Dwa z artykułów umieszczonych w ramach osiągnięcia [7, 8] dotyczą zagadnienia oceny moralnej innych osób – sprawców nieetycznych zachowań – na podstawie informacji o poglądach i emocjach sprawcy. Habilitantka wskazuje w autoreferacie (s. 16), że badań poświęconych tej tematyce było wiele, jednak ich autorzy osobno skupiali się na poglądach sprawców i osobno na ich emocjach. Z tej obserwacji został wyprowadzony cel badań, którym było sprawdzenie, czy jednoczesne przekazanie informacji i o poglądach i o emocjach sprawcy wpływa na ocenę jego moralności.

W tych dwóch tekstach analizowano zależności na danych pozyskanych od osób dorosłych i od dzieci. W badaniach dotyczących dorosłych hipoteza brzmiała:

„we hypothesized that joint expression of emotional (guilt) and cognitive (deontological beliefs) penitence would boost morality assessments of the transgressor. Moreover, we expected that joint lack of emotional and cognitive penitence would decrease their morality assessments”.

W przypadku badania dzieci postawiono cztery hipotezy:

“We first hypothesize that a wrongdoer’s expression of socially desirable deontological beliefs (...) would positively influence children’s moral assessments of the wrongdoer’s morality (Hypothesis 1). Conversely, the absence of these beliefs would negatively influence the evaluations. (...) our second hypothesis posits that a wrongdoer’s

expression of socially desirable emotions like guilt would also enhance the children's positive moral evaluations, confirming the converse for the absence of such emotions (Hypothesis 2). (...) Our third hypothesis is that (Hypothesis 3) the penitence congruity effect would be observed across both categories of transgressions. (...) we hypothesized that children would perceive moral violations as more immoral than violations of conventions (Hypothesis 4)."

Artykuły te omówię razem, bowiem dzielają te same właściwości. Oba dotyczą efektu, nazwanego przez Autorów *efektem kongruencji skruchy*, który odnosi się do wpływu jednoczesnego wyrażenia skruchy poznawczej i emocjonalnej na pozytywne spostrzeganie sprawcy nieetycznych zachowań. W obu artykułach adekwatnie i starannie przedstawiono argumenty teoretyczne uzasadniające postawione hipotezy. Opisywane badania zostały przygotowane bardzo starannie, z dbałością o poprawne zaplanowanie cyklu i schematu badań eksperymentalnych (z udziałem dorosłych) i opracowanie autorskiej metody pomiaru (winiety). Zastosowano także zaawansowane metody analizy danych. Podjęto zatem ogromny wysiłek badawczy, który zaowocował cennymi wynikami wzbogacającymi wiedzę psychologiczną. W badaniu dorosłych wykazano m.in., że jednoczesne wyrażenie skruchy poznawczej i emocjonalnej poprawia ocenę moralną sprawców, a sprzeczność między poznawczym i emocjonalnym wyrażaniem skruchy tę ocenę obniża. Efekt kongruencji skruchy wystąpił, gdy dokonywano oceny moralnej kilku sprawców, lecz zaniknął gdy oceniano sprawców niezależnie. Efekt kongruencji skruchy potwierdzono także w badaniu z udziałem dzieci. Wyniki prezentowane w obu tych artykułach są cenne ze względu na to, że odnoszą się do znaczenia procesów poznawczych i emocjonalnych uwikłanych w powstawanie ocen moralnych zachowania innych osób.

2.3.3. Podejście utylitarystyczne i deontologiczne

[9]. **Paruzel-Czachura, M.**, Wojciechowska, D., & Bostyn, D. (2024). Online moral conformity: How powerful is a group of strangers when influencing an individual's moral judgments during a video meeting? *Current Psychology*, 43(7), 6125–6135. <https://doi.org/10.1007/s12144-023-04765-0>

[6]. Białek, M., **Paruzel-Czachura, M.**, & Gawronski, B. (2019). Foreign language effects on moral dilemma judgments: An analysis using the CNI model. *Journal of Experimental Social Psychology*, 85, Article 103855. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2019.103855>

Dwa z przedstawionych do oceny artykułów dotyczą utylitarnych i deontologicznych sądów moralnych. W pracy oznaczonej numerem [9] sprawdzano, czy efekt konformizmu (opisany pierwotnie w badaniu Ascha) występuje w odniesieniu do sądów moralnych i w warunkach funkcjonowania grupy online. Choć temat konformizmu moralnego nie jest nowy, to sprzeczne wyniki wcześniejszych badań stanowiły motywację do podjęcia tego tematu. Postawiono następujące hipotezy: *“we expected to observe an online moral conformity effect”*, *“participants would be more conformists in impersonal moral dilemmas”*. W celu ich weryfikacji zaplanowano bardzo interesujące badanie eksperymentalne, wkładając także dużo wysiłku w przygotowanie autorskich materiałów (dylematów) i zorganizowanie skomplikowanego procesu zbierania danych. Zadbano także o poprawność metodologiczną, która umożliwi sformułowanie uprawnionych wniosków. Zadanie osób badanych polegało na ocenie, czy zaproponowane w treści dylematów moralnych rozwiązania są akceptowalne czy nie, zatem przyjęto perspektywę jednostki dokonującej oceny i wyboru.

Wyniki badania pozwoliły częściowo potwierdzić przypuszczenia zawarte w hipotezach. Efekt konformizmu w warunkach online wystąpił, jednakże nie stwierdzono, że konformizm jest silniejszy w przypadku dylematów bezosobowych. Ponadto, efekt konformizmu zaobserwowano jedynie w przypadku połowy z przedstawionych dylematów moralnych i z takim sformułowaniem autorzy badania zostawiają czytelnika, nie wnikając w to, czego dotyczyły te dylematy, ani dlaczego tak się mogło stać. Należy podkreślić, że na liście dylematów znajdowały się cztery dotyczące sądów deontologicznych oraz cztery związane z ocenami utylitarnymi, a w każdej z tych grup były po dwa osobiste i pozaosobiste. Nie jest jasne dlaczego sformułowano hipotezę dotyczącą ocen wobec sytuacji osobistych i pozaosobistych, a nie przedstawiono żadnych oczekiwań dotyczących wpływu grupy na sądy utylitarne i deontologiczne. Przemyślenia w tym zakresie być może pomogłyby wyjaśnić, dlaczego obecność grupy wpłynęła głównie na oceny dotyczące trzech dylematów osobistych (dwa utylitarne i jeden deontologiczny) i na oceny tylko jednego dylematu pozaosobistego (ocena utylitarna). Niestety autorzy nie proponują żadnej interpretacji tych intrygujących wyników. Takiego wyjaśnienia nie znajduję także w autoreferacie, w którym Habilitantka stwierdza (s. 20): *„Moje wyniki potwierdziły istnienie konformizmu moralnego w warunkach online, choć nie wykazały różnic w zależności od rodzaju dylematów”*. Takie stwierdzenie jest nieuczciwe, bowiem efekt wystąpił tylko w czterech na osiem dylematów. Jest także nieprawdziwe, bowiem – i owszem – wystąpienie efektu okazało się zależne od rodzaju dylematu.

Kolejny z artykułów [6] dotyczących sądów moralnych (użytecznych i deontologicznych) poświęcony jest znaczeniu języka, w którym przetwarzane są informacje (własnego lub obcego). Autorem koncepcji teoretycznej stanowiącej podstawę teoretyczną badania jest pierwszy autor, a nie Habilitantka. Badanie mieści się w bogato reprezentowanym nurcie badań, w realizacji których autorzy artykułu [6] zidentyfikowali słabości metodologiczne, które próbowali usunąć w swojej pracy. Badanie oparte na modelu CNI zostało zaplanowane zgodnie ze standardami, a jego wyniki pozwoliły sformułować konkluzję, że przetwarzanie informacji stanowiących podstawę oceny moralnej w języku obcym zmniejsza wrażliwość na konsekwencje zachowania i normy moralne, lecz nie zmienia tendencji do działania. Wyniki te uzupełniają już dość bogatą wiedzę na temat wpływu języka na formowanie sądów moralnych.

2.3.4. Status moralny ludzi i zwierząt

[13]. **Paruzel-Czachura, M.**, Maier, M., Warmuz, R., Wilks, M., & Caviola, L. (2024). Children Value Animals More Than Adults Do: A Conceptual Replication and Extension. *Personality & Social Psychology Bulletin*, 1461672231219391. Advance online publication. <https://doi.org/10.1177/01461672231219391>

W ostatnim z artykułów dotyczących ocen moralnych [13] Habilitantka podejmuje temat statusu moralnego ludzi i zwierząt, ocenianego w dwóch odrębnych badaniach z perspektywy dzieci i osób dorosłych. Badania te stanowią do pewnego stopnia replikację, jednak metoda została nieco zmodyfikowana. W artykule zamieszczono jedynie hipotezy dotyczące dzieci:

„In line with Wilks and colleagues (2021), we hypothesized that children would prioritize humans over animals (dogs and chimpanzees) (Hypothesis 1); that children would prioritize humans over chimpanzees less than they prioritize humans over dogs (Hypothesis 2); and that children would prioritize humans over animals to a lesser extent than adults (Hypothesis 3). Finally, we did not expect age-related changes in the tendency to prioritize humans over animals among children, according to results from Wilks and colleagues' research (2021) (Hypothesis 4).”

Jak widać, hipotezy wywiedziono z wyników oryginalnego badania, a nie z przeglądu literatury. Jest to nieco zaskakujące ze względu na przytoczone w artykule argumenty dotyczące podobieństw i różnic kulturowych Amerykanów i Polaków.

W badaniach zastosowano dwa rodzaje dylematów, których scenariusze dotyczyły dystrybucji krzywdy lub korzyści. Procedurę pomiaru dostosowano do grup wiekowych, wykorzystując werbalne instrukcje i figurki LEGO w badaniu dzieci oraz spisane instrukcje i zdjęcia w badaniu dorosłych. Analizy statystyczne wykonano z wykorzystaniem zaawansowanych metod. Potwierdziły one wynik uzyskany w badaniach amerykańskich: dzieci przedkładają ludzi nad zwierzętami w mniejszym stopniu niż dorośli, niezależnie od tego, czego dotyczył dylemat (kogo skrzywdzić, kogo nagrodzić). Zdaniem Habilitantki ważna jest obserwacja, że – wbrew hipotezom – status moralny zwierząt jest różny, w zależności od rodzaju zwierzęcia.

Na podstawie uzyskanych wyników zostały sformułowane zbyt daleko idące wnioski dotyczące moralnego rozwoju dzieci. Zbadano bowiem tylko jedną grupę dzieci w wieku od 6 do 9 lat i nie śledzono różnic w statusie moralnym ludzi i (różnych od psów i szympanów) zwierząt u dzieci na różnych etapach rozwoju poznawczego. Artykuł wieńczy długa lista interesujących i ważnych pytań dotyczących preferencji gatunkowych i statusu moralnego ludzi i zwierząt. Niestety w przedstawionym do oceny osiągnięciu nie pojawiają się odpowiedzi na te pytania, bowiem jest to jedyny artykuł dotyczący tego tematu.

Podsumowując, najważniejsze wyniki badań dotyczących sądów i decyzji moralnych są następujące:

- 1/ spożycie alkoholu nie wpływa na sądy i decyzje moralne;
- 2/ odbycie kursu uważności zmniejsza gotowość do pomagania innym kosztem własnego dobra;
- 3/ cechy psychopatyczne mają duże znaczenie dla wrażliwości na normy i konsekwencje w kontekście gotowości do podejmowania działań w imię dobra innych;
- 4/ istnieje efekt kongruencji skruchy: skrucha moralna i poznawcza poprawia oceny moralności sprawców zachowań nieetycznych;
- 5/ efekt konformizmu moralnego występuje w warunkach online, jednak jego wystąpienie zależy od rodzaju dylematu moralnego;
- 6/ przetwarzanie informacji w języku obcym zmniejsza wrażliwość na konsekwencje zachowań i normy moralne, lecz nie zmienia tendencji do działania;
- 7/ status moralny ludzi i zwierząt jest inny u dzieci niż u osób dorosłych: dzieci przedkładają ludzi nad zwierzętami w mniejszym stopniu niż dorośli, niezależnie od tego, czego dotyczył dylemat (kogo skrzywdzić, kogo nagrodzić).

Z badania opisanego w następnym podrozdziale wynika także, że:

8/ spożycie alkoholu nie wpływa na samoocenę moralną.

2.3.5. Samoocena moralna

[3]. Paruzel-Czachura, M., Sorokowska, A., & Reed, A. (2024). Drinking alcohol appears to have no impact on self-perceptions of morality, aggressiveness, or intelligence. *Experimental and Clinical Psychopharmacology*, 32(1), 104–111.
<https://doi.org/10.1037/pha0000666>

Ostatni do omówienia artykuł [3] dotyczy zjawiska analizowanego tylko w jednej pracy. Jest w nim studiowany problem samooceny moralnej. Badanie to miało uzupełnić wiedzę na temat tego, czy samoocena moralna jest względnie stała, czy też zależna od czynników zewnętrznych, wpływających na stan organizmu w danym momencie. Spośród wielu czynników mogących modyfikować stan jednostki, Habilitantka wybrała jedynie spożycie alkoholu, wskazując jednocześnie, że badań na temat wpływu alkoholu na samoocenę moralną dotychczas nie prowadzono. W prostym eksperymencie testowano, czy zachodzą różnice w samoocenie moralnej między osobami, które spożyły alkohol, a takimi, które otrzymały placebo i które uczestniczyły w warunku kontrolnym. Samoocenę moralną mierzono w drodze samoopisu, wykorzystując dwa narzędzia mierzące „moral self-concept” (MSC) oraz „self-importance of moral identity” (SIMI). Mimo, zaczerpniętych z literatury, przekonujących argumentów na temat mechanizmów przez które alkohol mógłby wpływać na samoocenę moralną, w artykule nie zawarto hipotez. W krótkim przeglądzie literatury nie odniesiono się także to znaczenia płci, choć w omówieniu wyników ten wątek się pojawia (zatem powinien być zapowiedziany w części teoretycznej). Analizy nie wykazały różnic istotnych statystycznie w żadnym z zastosowanych wskaźników samooceny moralnej. W bardzo krótkiej dyskusji autorzy sugerują, że prawdopodobnie samoocena moralna wykazuje stabilność podobną do tej, która dotyczy cech osobowości. Wygląda na to, że Habilitantka jest tak mocno o tym przekonana, że w autoreferacie używa dwukrotnie określenia „samoocena osobowości”, co jednak nie było przedmiotem badania i zwraca uwagę na niewystarczającą staranność w przygotowaniu tego dokumentu.

W artykule tym główny wniosek wyprowadzono z badania, w którym do sprawdzenia stabilności/zmienności samooceny moralnej wykorzystano tylko jedną zmienną (spożycie alkoholu). Samoocena ma swoje źródła w bardzo wielu sferach funkcjonowania człowieka i zakładanie, że jedynie spożycie alkoholu może mieć znaczenie, jest zbytnim uproszczeniem. Ponadto, wypowiedzianie się na podstawie tak prostego badania na temat czegoś, co Habilitantka

określa jako „*moje odkrycie*” jest zdecydowanie nadmiarowe. Temat czynników mogących odpowiadać za stabilność lub zmienność samooceny jest bardzo interesujący i należy docenić, że został podjęty. Jednakże poświęcenie mu tylko jednego badania i skupienie tylko na jednej zmiennej (spożycie alkoholu) zostawia uczucie niedosytu, zwłaszcza w kontekście dziewięciu artykułów poświęconych ocenom moralnym i trzech artykułów dotyczących fundamentów moralnych.

III. Podsumowanie

Podsumowując podjęte w kolejnych artykułach tematy należy zauważyć, że Habilitantka analizowała kilka aspektów moralności, lecz z różnym zaangażowaniem. W trzech artykułach podjęto temat fundamentów moralnych [4, 10, 12]. Wykazano w nich, że spożycie alkoholu oraz przynależność do jakiejś grupy (stosunek do aborcji pro-life lub pro-choice oraz doświadczenie skazania i niekaralności) różnicują znaczenie poszczególnych fundamentów moralnych (lecz alkohol tylko niektórych). W dziewięciu artykułach podjęto temat sądów i decyzji moralnych (użytecznych i deontologicznych): w sześciu pracach analizowano znaczenie różnych zmiennych w kontekście jednostki dokonującej ocen i podejmującej decyzje, w dwóch pracach skupiono się na czynnikach mogących różnicować oceny moralne zachowań innych ludzi (sprawców zachowań nieetycznych), w jednej pracy analizowano samoocenę moralną. W opisanych badaniach sprawdzano, czy zachodzą zależności między:

- 1/ spożyciem alkoholu, medytacją, uważnością i współczuciem dla samego siebie oraz natężeniem cech psychopatycznych a użytecznymi sądami moralnymi [2, 5, 11];
- 2/ skrucą poznawczą i emocjonalną sprawców zachowań nieetycznych a oceną ich moralności (w ujęciu deontologicznym) [7, 8];
- 3/ językiem, w jakim przetwarzane są informacje (własny, obcy) a ocenami użytecznymi i deontologicznymi [6];
- 4/ zachowaniem grupy a ocenami użytecznymi i deontologicznymi [9];
- 5/ wiekiem (dzieci i dorośli) a statusem moralnym ludzi i zwierząt [13];
- 6/ spożyciem alkoholu a samooceną moralną [3].

Omawiając poszczególne artykuły zwracałam uwagę na słabe i mocne strony, które należy brać pod uwagę dokonując oceny. Poniżej przedstawię ich podsumowanie w kontekście całego osiągnięcia.

Bardzo słabą stroną prezentowanego osiągnięcia (w artykułach i w autoreferacie) jest jego tytuł (nieadekwatny do treści artykułów i analizowanych zależności) oraz brak koncepcji teoretycznej, uzasadniającej wybrane do badań aspekty moralności i zmienne wyjaśniające. Habilitantka w żadnym miejscu nie przedstawia takich argumentów. Nie prezentuje żadnej propozycji teoretycznej, która miałyby stanowić punkt wyjścia dla opisywanych badań. Podanie informacji o „plastyczności moralności” nie może być uznane za propozycję modelu teoretycznego, tym bardziej, że nie jest precyzyjnie zdefiniowane.

Choć doceniam sprawność badawczą Habilitantki i umiejętność obierania interesujących kierunków badań, to z całą mocą chcę podkreślić, że nawet złożone schematy eksperymentalne, zaawansowane metody analiz, czy pre-rejestracja hipotez nigdy nie zrekompensują braków teoretycznych. Braki te na poziomie przedstawionego do oceny cyklu (a nie w pojedynczych artykułach) są poważne (o czym pisałam w recenzji w kilku miejscach), w szczególności w kontekście starania o status samodzielnego pracownika naukowego. W przedstawionych pracach widoczne jest bardzo duże skupienie Habilitantki na aspektach metodologicznych, co należy docenić. Ale na pierwszym miejscu zawsze powinna być koncepcja teoretyczna i – tak jak w artykułach – również w autoreferacie powinna ona zostać przedstawiona w odniesieniu do całego cyklu.

Autoreferat stanowi słaby punkt w przedstawionym do oceny materiale. Powinien zawierać wprowadzenie teoretyczne do całego cyklu, informacje o hipotezach dla całego cyklu badań (lub chociaż pytania badawcze), sformułowane na bardziej zaawansowanym poziomie niż tylko określenie, że np. celem badań było określenie wpływu alkoholu na różne aspekty moralności. Ponadto, recenzent powinien mieć możliwość szczegółowej analizy samodzielnych dokonań Habilitantki, zatem poza informacją, że była inicjatorką badań powinno być precyzyjnie wskazane, które z hipotez sformułowała samodzielnie i czy np. efekt kongruencji skruchy to jest Jej autorski pomysł, czy także współautora pierwszego tekstu na ten temat, który uczestniczył we wszystkich pracach, poza pozyskaniem funduszy i zebraniem danych.

Wyżej sformułowana uwaga dotycząca braku teoretycznego uzasadnienia dla całego cyklu dotyczy także zestawienia zmiennych mających wyjaśniać różnymi odsłony moralności (lub z nimi korelować), które sprawiało wrażenie przypadkowego zbioru. Niestety, w autoreferacie Habilitantka nie podaje uzasadnienia doboru tych zmiennych do wyjaśniania poszczególnych aspektów moralności. Przedstawione tam bez żadnych wyjaśnień zestawienie prowokuje pytania, np. dlaczego spożycie alkoholu ma wpływać na utylitarne sądy moralne,

a na deontologiczne nie, dlaczego spożycie alkoholu ma wpływać na samoocenę moralną, a na ocenę moralną innych ludzi nie, lub dlaczego obecność innych osób ma wpływać na oceny użyteczne i deontologiczne, lecz nie na samoocenę moralną? Po szczegółowej analizie osiągnięcia nadal mam wrażenie przypadkowego doboru tematów i zmiennych wyjaśniających w badaniach prowadzonych w kolejnych latach drogi zawodowej, które następnie zebrano w jeden zbiór tekstów „powiązanych tematycznie”. Oczywiście szanuję prawo każdego badacza do swobody wyboru tematów, zmiennych i metod. Jednakże, – jak wynika z rekomendacji Rady Doskonałości Naukowej – to po stronie Habilitanta leży udowodnienie powiązania tematycznego wskazanego cyklu, który powinien odpowiadać rozprawie habilitacyjnej w dotychczasowym jej rozumieniu. Te wymogi nie są spełnione.

Uzyskane w poszczególnych badaniach wyniki powinny zostać zaprezentowane w syntetyczny sposób (w artykule, lub chociaż w autoreferacie), co powinno być zwieńczone jakimś podsumowaniem teoretycznym. Tego niestety Habilitantka także nie przedstawia. Zatem Jej wysokie kompetencje badawcze są widoczne w poszczególnych artykułach, ale z przedstawionego materiału nie wynika umiejętność syntezy i budowania modeli teoretycznych. Takie liczne i szczegółowe badania, bez ogólniejszego zamysłu teoretycznego, stosunkowo niewiele wnoszą do rozwoju dyscypliny, jeśli nie prowadzą do syntezy wiedzy w danym obszarze psychologii.

Poważny zarzut dotyczy nonszalancji językowej, którą dostrzegłam w niektórych artykułach, ale - przede wszystkim – w autoreferacie (czyli – jak można zakładać – jedynym dokumencie przygotowanym przez Habilitantkę samodzielnie). Zarzut ten dotyczy nie tylko braku precyzji języka, czy mieszania języka teoretycznego i operacyjnego, ale przede wszystkim przedstawiania wniosków nie w pełni odzwierciedlających rzeczywiste rezultaty badań, co jest nieuczciwe i mylące. Błędem jest także wnioskowanie o dynamice zmian na podstawie wyników badań przekrojowych.

Pewną słabością prezentowanych artykułów jest także to, że – mimo iż każdy z nich kończy się rzetelną i długą listą ograniczeń i słabości - to w żadnym przypadku nie nastąpiła kontynuacja danego wątku i nie przeprowadzono badań z usunięciem tych ograniczeń (oczywiście nie dotyczy to badań wymagających podawania zwiększonych dawek alkoholu).

Wśród mocnych stron na podkreślenie zasługują dalej opisane. W artykule oznaczonym jako pierwszy Habilitantka proponuje definicję moralności, zgodnie z którą *“Morality is obligatory concerns with others’ and our own welfare, right, fairness, or justice, as well as the reasoning, judgment, emotions, or actions that spring from these concerns”*. Z powyższego

zestawienia wynika, że w swoich badaniach Habilitantka dotknęła każdego z psychologicznych procesów związanych z moralnością, lecz w różnym stopniu. Najwięcej uwagi poświęciła sądom moralnym i deklarowanym decyzjom dotyczącym działania, ale już wątek emocji został ujęty tylko w jednym badaniu i dotyczył jedynie emocji sprawcy, którego moralność oceniano. Jednocześnie – w kontekście tej definicji - poczucie niedosytu zostaje w związku z pominięciem wątku dobrostanu własnej osoby (dotkniętego jedynie w artykule poświęconym samoocenie moralnej). Nie mniej jednak zmodyfikowana przez Habilitantkę definicja moralności Dahla mogłaby stanowić doskonały punkt wyjścia do skonstruowania programu systematycznych badań, których realizacja mogłaby się przyczynić do uporządkowania bardzo już bogatej, lecz właśnie mało usystematyzowanej wiedzy z zakresu psychologii moralności.

Z lektury przedstawionych do oceny tekstów wynika, że Habilitantka (i Jej współpracownicy) dysponują pokaźną wiedzą z zakresu psychologii moralności, jest wychulona na poprawność metodologiczną badań, wybiera interesujące tematy badań, sprawnie dokonuje replikacji badań, eliminując ich wady metodologiczne, sprawnie posługuje się różnymi metodami analizy danych, pozyskuje fundusze na badania, zarządza zespołami badawczymi i przygotowuje artykuły stanowiące doniesienia z badań. Z treści pojedynczych artykułów można wnioskować o dużej sprawności teoretycznej i metodologicznej Habilitantki. Przeglądy literatury są przeprowadzone precyzyjnie, w oparciu o najważniejszą literaturę przedmiotu, cele badań są z nich wyprowadzone poprawnie, badania są zaplanowane zgodnie ze standardami i w analizie wyników są stosowane właściwie metody (z wyjątkiem jednego artykułu). Ponadto, interpretacja wyników jest prezentowana w kontekście adekwatnych koncepcji teoretycznych i rezultatów innych badań.

Należy to podkreślić, że na poziomie każdego artykułu Habilitantka (i Jej współpracownicy) wykazuje się dużą wiedzą z zakresu psychologii moralności oraz umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy naukowej (co jest widoczne w kilku artykułach). Jednocześnie warto mieć na uwadze, że te dwie charakterystyki (poziom wiedzy, samodzielność prowadzenia pracy naukowej), to ustawowe kryteria definiowane na potrzeby procedury mającej doprowadzić do uzyskania stopnia doktora. Od kandydatów na samodzielnych pracowników naukowych należy oczekiwać więcej, w tym umiejętności budowania modeli teoretycznych, która to umiejętność będzie przekazywana kolejnym pokoleniom naukowców.

Zdecydowanie dokonując oceny należy również docenić ogromny wysiłek badawczy, jaki Habilitantka włożyła w przygotowanie i realizację kilkunastu badań i udział w nich prawie siedmiu tysięcy osób badanych. Uwagę zwraca także stosowanie w jednym badaniu różnych

metod do pomiaru tych samych lub zbliżonych treściwo zmiennych, co pozwala na wewnętrzną weryfikację uzyskiwanych wyników. Wśród przedstawionych w ramach cyklu prac za szczególnie wartościowe uważam badania dotyczące znaczenia cech psychopatycznych oraz zjawiska, nazwanego przez Habilitantkę i Jej współpracownika efektem kongruencji skruchy. Kontynuowanie tego kierunku badań, w którym analizowane są łącznie różne charakterystyki sprawcy nieetycznych zachowań wydaje się ważne, z teoretycznego i praktycznego punktu widzenia.

IV. Ocena i konkluzja

1. Stopień spełnienia wymogów formalnych

Przedstawiony do oceny materiał nie ułatwia sformułowania jednoznacznej oceny spełnienia wymogów formalnych.

Zgodnie z art. 219 Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki z dnia 20 lipca 2018 stopień doktora habilitowanego nadaje się osobie, która (...) „2) posiada w dorobku **osiągnięcia naukowe albo artystyczne, stanowiące znaczny wkład w rozwój określonej dyscypliny**”. Według interpretacji tego zapisu przez Radę Doskonałości Naukowej (Poradnik, s. 12)

*„należy zwrócić uwagę, że w omawianym przepisie mowa jest o osiągnięciach. Oznacza to, że warunkiem nadania stopnia doktora habilitowanego jest **przedłożenie do oceny co najmniej dwóch osiągnięć**, które **spełniają kryterium znaczącego wkładu w rozwój określonej dyscypliny**”.*

Habilitantka przedstawiła do oceny tylko jedno osiągnięcie, które poddałam recenzji. Jest to cykl 13 artykułów, opatrzonych tytułem „Między społeczeństwem a jednostką: czynniki kształtujące poglądy moralne”. Ponieważ Habilitantka wskazała tylko jedno osiągnięcie, nie został spełniony wprost wymóg formalny przedstawienia do oceny co najmniej dwóch osiągnięć.

Kluczowe w interpretacji tych zapisów jest słowo „osiągnięcie”. Zgodnie z ustawą może nim być monografia naukowa, cykl powiązanych tematycznie artykułów i/lub oryginalne osiągnięcie projektowe, konstrukcyjne, technologiczne lub artystyczne. Może to także być praca doktorska, jeśli została opublikowana w formie monografii. Habilitantka podaje taką pozycję na liście swoich publikacji, lecz nie wskazuje jej jako swojego osiągnięcia, dlatego tej

pozycji nie poddałam recenzji i nie powinnam jej brać pod uwagę formułując konkluzję. Jednocześnie należy mieć na uwadze, że – zgodnie z interpretacją RDN – z przepisów

„nie wynika, by przedłożone do oceny w postępowaniu w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego mogły być jedynie osiągnięcia uzyskane po otrzymaniu stopnia doktora” (Poradnik, s. 12).

Nie jest rolą recenzenta szukanie drugiego osiągnięcia w dokumentacji złożonej przez osoby starające się o pozycję samodzielnego pracownika naukowego. Nie można jednak zignorować faktu, że na długiej liście publikacji dr Marioli Paruzel-Czachury znajduje 17 tekstów, dotyczących psychologii moralności, nieuwzględnionych w ramach pierwszego osiągnięcia. Trzy z nich zostały opracowane samodzielnie (dwa przed uzyskaniem stopnia doktora): są to wartościowe publikacje z zakresu psychologii moralności, które pozwalają wprost ocenić pozytywnie wkład Habilitantki i znaczenie tego wkładu w rozwój określonej dyscypliny. Bez wątplenia w publikacjach Habilitantki (samodzielnych i/lub z Jej udziałem, uwzględnionych w ramach osiągnięcia i na liście dorobku) można wyodrębnić co najmniej dwie grupy artykułów powiązanych tematycznie, z których jedna mogłaby dotyczyć czynników różnicujących sądy i decyzje moralne jednostki (pierwsze osiągnięcie), a druga – na przykład – poznawczych i emocjonalnych determinant ocen moralnych innych osób (drugie osiągnięcie). Nie wiem, dlaczego Habilitantka nie dopełniła tego wymogu formalnego i nad tym ubolewam, bowiem wprowadza to wahanie w sprawie ostatecznej konkluzji w sprawie oceny osiągnięcia.

Jednocześnie należy zaznaczyć, że Ustawa reguluje obowiązki recenzenta. Z art. 221 ust. 8 wynika, że zadaniem recenzenta jest ocena, czy osiągnięcia naukowe osoby ubiegającej się o stopień doktora habilitowanego odpowiadają wymaganiom określonym w art. 219 ust. 1 pkt 2. Zapis ten jest interpretowany w Poradniku Rady Doskonałości Naukowej (s. 32) w następujący sposób:

*„Z przepisu tego może wynikać, że podstawową i jedyną rolą recenzenta jest **dokonanie oceny, czy osiągnięcia naukowe albo artystyczne osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego odpowiadają wymaganiom określonym w art. 219 ust. 1 pkt 2 tej ustawy**”.*

Dokumentacja zawiera cykl powiązanych tematycznie artykułów, zatem spełniony jest wymóg formalny przedstawienia co najmniej jednego osiągnięcia. Spełniony jest także wymóg dotyczący wydawnictw, w których artykuły opublikowano.

Indywidualny wkład Habilitantki w powstanie osiągnięcia może być oceniany na podstawie pracy zbiorowej, jednak pod – określonym w ustawie – warunkiem. Zgodnie z pkt. 2 art. 219 Ustawy Prawo o Szkolnictwie Wyższym i Nauce”

„2. Osiągnięcie, o którym mowa w ust. 1 pkt 2, może stanowić część pracy zbiorowej, jeżeli opracowanie wydzielonego zagadnienia jest indywidualnym wkładem osoby ubiegającej się o stopień doktora habilitowanego”.

Z rekomendacji Rady Doskonałości Naukowej wynika, że:

*„Konieczne zatem jest, w przypadku prac współautorskich, **wyodrębnienie indywidualnego, merytorycznego udziału tej osoby w powstanie danej pracy, co jest warunkiem dokonania oceny osobistych osiągnięć stanowiących znaczny wkład w rozwój określonej dyscypliny**”.*

Piszę na s. 7 i 8 recenzji, że w większość prac wykonywanych na etapie planowania i realizacji badania oraz publikowania wyników zaangażowani byli współautorzy, **co utrudnia jednoznaczną ocenę, co w ramach tych prac było indywidualnym wkładem w opracowanie wydzielonego zagadnienia**. Taką jasność można mieć jedynie w przypadku trzech (na 13) publikacji, w przypadku których Habilitantka samodzielnie opracowała koncepcję teoretyczną badań i sformułowała hipotezy. W pozostałych pracach (z wyjątkiem 6], w przypadku której nie brała udziału w powstaniu koncepcji teoretycznej) zadanie to wykonywał także inny autor. Jednocześnie należy mieć na uwadze, że w większość prac dr Mariola Paruzel-Czachura jest pierwszą autorką i – jak podaje w autoreferacie – była pomysłodawczynią wszystkich badań uwzględnionych w ramach osiągnięcia (a także w innych pracach ze swojego dorobku). Co więcej, w dorobku dr Marioli Paruzel-Czachury znajdują się prace powiązane tematycznie z tymi, które zostały ujęte w ramach osiągnięcia. Są one wartościowe pod względem teoretycznym i metodologicznym. Jeśli również te prace weźmie się pod uwagę (choć ustawa tego nie dopuszcza), to można z mniejszym wahaniem podjąć się oceny stopnia samodzielnego wkładu Habilitantki w rozwój dyscypliny.

Ustawa wyznacza drugie kryterium oceny osiągnięcia – czyli kryterium znacznego wkładu w rozwój dyscypliny. Jednocześnie jednak ustawa nie precyzuje pojęcia „znacznosci”. W mojej ocenie nie ma żadnych wątpliwości, że **wkład ilościowy** dr Marioli Paruzel-Czachury w rozwój psychologii moralności jest znaczny. Natomiast **wkład jakościowy** oceniam jako co najwyżej umiarkowany, głównie ze względu na: 1/ brak propozycji ogólnego modelu teoretycznego dla analizowanych zagadnień, 2/ brak syntezy uzyskanych wyników w

kontekście przyjętej (lecz nie przedstawionej) koncepcji teoretycznej oraz 3/ brak precyzyjnych informacji o osobistym wkładzie w poszczególne zadania związane z każdą z publikacji.

Ustawa stanowi nadrzędne źródło regulacji w sprawie kryteriów oceny dorobku, ograniczając zadanie recenzenta do analizy postanowień **art. 219 ust. 1 pkt 2**. Jednocześnie w interpretacji Rady Doskonałości Naukowej (Poradnik, s. 31), zadanie recenzenta jako członka komisji habilitacyjnej polega na tym, że:

„sporządza jednoznaczną, uzasadnioną ocenę w przedmiocie spełnienia przez osobę ubiegającą się o nadanie stopnia doktora habilitowanego wymogów, o których mowa w art. 219 ust. 1 pkt 1-3 p.s.w.n.”

Z zapisu tego wynika zatem, że w ocenie można i należy uwzględnić również punkt 1 i 3 ustępu pierwszego. Wymaganie określone w punkcie pierwszym – posiadanie stopnia doktora - zostało spełnione: Habilitantka jest doktorem nauk humanistycznych w zakresie filozofii. Punkt trzeci odnosi się istotnej aktywności kandydatów na stopień doktora habilitowanego. Dorobek Habilitantki, nieujęty w ramach osiągnięcia, jest bardzo bogaty we wszystkich sferach funkcjonowania akademickiego. Zdecydowanie należy uznać, że Habilitantka wykazuje się istotną aktywnością naukową, realizowaną w kilku ośrodkach naukowych, w tym za granicą (co jest wymogiem ustawowym), ale także dydaktyczną i organizacyjną.

2. Konkluzja

Po zapoznaniu się z cyklem artykułów ujętych przez dr Mariolę Paruzel-Czachurę w ramach osiągnięcia pt. „Między społeczeństwem a jednostką: czynniki kształtujące poglądy moralne” stwierdzam, że przedstawione osiągnięcie częściowo spełnia ustawowe kryteria określone w art. 219 ust.1 pkt 2. Jednocześnie, mając na uwadze wysoką wartość naukową niektórych prac zawartych w ramach osiągnięcia oraz spełnienie w stopniu wysokim kryteriów uwzględnionych w punktach pierwszym i trzecim art. 219 ust. 1 wniosuję (jednak nie bez wahania) o dopuszczenie dr Marioli Paruzel-Czachury do dalszych etapów postępowania habilitacyjnego.

/ dr hab. Grażyna Wąsowicz, prof. ALK/

Lista publikacji niewłączonych do osiągnięcia pierwszego, dotyczących psychologii moralności.

1. **Paruzel-Czachura, M. (2016).** Moral judgments and moral integrity – three empirical studies. W: C. Brand (Red.). *Dual-Process Theories in Moral Psychology. Interdisciplinary Approaches to Theoretical, Empirical and Practical Considerations* (s. 159–184). Springer.
2. **Paruzel, M. (2011).** Moral psychology. Subject, possibilities and limitations. W: D. Czajkowska-Zbiorowska (Red.), *Academic areas of scientific knowledge* (s. 162–181). Akademicki Instytut Naukowo Wydawniczy Altus.
3. **Paruzel-Czachura M. (2011).** Psychologia moralności. Odpowiedzi jakich nie znajdzie filozofia. *Archeus. Studia z bioetyki i antropologii filozoficznej*, 12, 293–316.
4. **Paruzel-Czachura, M., Dobrowolska, M. (2018).** Co? Kto? Komu? – Kierunki badań we współczesnej psychologii ocen moralnych. *Czasopismo Psychologiczne*, 1, 69–78.
5. **Paruzel-Czachura M., Turska M. (2012).** Sports morality judgments among different groups of people. W: M. Gwoździcka-Piotrowska (Red.), *Academic areas of scientific knowledge* (s. 88–108). Akademicki Instytut Naukowo Wydawniczy Altus.
6. **Paruzel-Czachura, M., Turska, M. (2011).** Ethics and Morality in the World of Sport. W: J. Ogrodnik. E. Przybyła, K. Sas-Nowosielski (Red.), *Teacher in Demanding Times* (s. 144–159). Akademia Wychowania Fizycznego.
7. **Azevedo, F., Pavlović, T., Rêgo, G. G., Ay, F. C., Gjoneska, B., Etienne, T. W., Ross, R. M., Schönegger, P., Riaño-Moreno, J. C., Cichočka, A., Capraro, V., Cian, L., Longoni, C., Chan, H. F., Van Bavel, J. J., Sjøstad, H., Nezlek, J. B., Alfano, M., Gelfand, M. J., Birtel, M. D., Paruzel-Czachura, M., ... Sampaio, W. M. (2023).** Social and moral psychology of COVID-19 across 69 countries. *Nature Scientific Data*, 10(1), 272.
8. **Jach, Ł., Paruzel-Czachura, M., Aiken, L., & Jonason, P. K. (2023).** How do the moral foundations attract the needle of a moral compass? Relative scores as a supplementary method of measuring moral foundations. *Personality and Individual Differences*, 205, 112106. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2023.112106>
9. **Sorokowski, P., Kowal, M., Hussain, S., Haideri, R. A., Misiak, M., Chatzipentidis, K., Mahmut, M. K., Malecki, W.P., Dąbrowski, J., Frackowiak, T., Bartkowiak, A., Sorokowska, A., & Paruzel-Czachura, M. (2023).** Older people are perceived as more moral than younger people: Data from seven culturally diverse countries. *Ethics Behavior*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1080/10508422.2023.2248327>
10. **Stasiuk, K., Paruzel-Czachura, M., Polczyk, R., & Maciuszek, J. (2023).** The limits of the primacy of morality hypothesis: Are global impressions of experts based mainly on their competence or morality? *International Review of Social Psychology*, 36(1), 1–14. <https://doi.org/10.5334/irsp.643>

11. **Paruzel-Czachura, M.**, Charzyńska, E. (2022). Investigating the Relationship between Centrality of Religiosity, Instrumental Harm, and Impartial Beneficence through the Lens of Moral Foundations. *Religions*, 13(12), 1215.
<https://doi.org/10.3390/rel13121215>
12. Bago, B., Kovacs, M., Protzko, J., Nagy, T., Kekecs, Z., Palfi, B., Adamkovic, M., Adamus, S., Albalooshi, S., Albayrak-Aydemir, N., Alfian, I. N., Alper, S., Alvarez Solas, S., Alves, S. G., Amaya, S., Andresen, P. K., Anjum, G., Ansari, D., Arriaga, P., Aruta, J. . B. R., **Paruzel-Czachura, M.**, ... Aczel, B. (2022). Situational factors shape moral judgements in the trolley dilemma in Eastern, Southern and Western countries in a culturally diverse sample. *Nature Human Behaviour*, 6(6), 880–895.
13. **Paruzel-Czachura, M.**, & Blukacz, M. (2021). How relevant for you is to be a moral person? Polish validation of the Self-Importance of Moral Identity Scale. *PLoS ONE*, 16(8), e0255386. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0255386>
14. **Paruzel-Czachura, M.**, Baran, L., & Spindel, Z. (2021). Publish or be ethical? Publishing pressure and scientific misconduct in research. *Research Ethics*, 17(3), 375–397. <https://doi.org/10.1177/1747016120980562>
15. Grabowski, D., Chudzicka-Czapala, A., Chrupala-Pniak, M., Mello, A. L., & **Paruzel-Czachura, M.** (2019). Work ethic and organizational commitment as conditions of unethical pro-organizational behavior: Do engaged workers break the ethical rules? *International Journal of Selection and Assessment*, 27(2), 193–202.
<https://doi.org/10.1111/ijsa.12241>
16. Vecina, M., Marzana, D., **Paruzel-Czachura, M.** (2015). Connections between moral psychology and intimate partner violence: Can IPV be read through moral psychology? *Aggression and Violent Behavior*, 22, 120–127.
<https://doi.org/10.1016/j.avb.2015.04.013>
17. **Paruzel-Czachura, M.**, Dobrowolska, M. (2018). Judgment of the morality of an individual responsible for a fatal workplace accident involving subordinates. *Medycyna Pracy*, 9(4), 1–7.